

**Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje
Center for Education, Counseling and Research**

Nova cesta 4, 10 000 Zagreb, Croatia

Tel: + 385 1 2422 800, Fax: + 385 1 2422 801

E-mail: cesi@zamir.net; Web: www.cesi.hr; www.sezamweb.net

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ

2007.

CESI je feministička, neprofitna organizacija osnovana 8. ožujka 1997. godine, na međunarodni Dan žena i **zalaže se za unapređenje društvenog položaja žena i ostvarenje spolne/rodne ravnopravnosti te za puno provođenje svih zakona i međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava. Razvoj civilnog društva smatramo važnim preduvjetom razvoja demokratskog društva.**

Strateški ciljevi CESI za razdoblje 2007-2011:

Unaprijediti zaštitu ženskih ljudskih prava i vrijednosti građanskog društva u Hrvatskoj i regiji

Utjecati na donošenje i odgovornu provedbu javnih politika vezanih uz rodnu ravnopravnost – u području zdravlja, obrazovanja, rada, političke participacije

Promicati aktivno sudjelovanje građana i građanki u procesima donošenja odluka

Poticati uključivanje i osnaživanje marginaliziranih skupina za sudjelovanje u društvenim i ekonomskim procesima.

CESI su osnovale aktivistice i članice ženskih i mirovnih inicijativa koje imaju dugogodišnje iskustvo u radu sa ženama, mladima, predstavnicima i predstavnicama različitih institucija.

Upravni odbor čini 5 članica/članova koje donose odluke važne za upravljanje i strategiju, a članice su Gordana Ćorić, Ivet Ćurlin, Andrea Feldman, Hrvoje Jurić i Emina Bužinkić.

U CESI-ju su tijekom ove godine bile zaposlene Gordana Obradović-Dragišić, izvršna direktorica, Sanda Malbaša, voditeljica financija, Sanja Cesar, voditeljica programa, Anamarija Gospočić, voditeljica projekta, Nataša Bijelić voditeljica projekta, Amir Hodžić, voditelj istraživanja, Tajana Broz, voditeljica projekta, Tina Novak asistentica na projektu i Lea Jurišić, voditeljica ureda.

Suradnice/i na projektima u 2007. godini bile/i su: Vedrana Kobaš, Ivona Beus-Richembergh, Berto Šalaj, Gordana Simonović, Zinka Bardić, Borjanka Metikoš, Vesna Kesić, Iris Valković, Ana Lapčević, Snježana Vasiljević, Siniša Rodin, Goran Selanec, Aida Bagić, Jasna Belamarić, Biserka Šavora, Sania Kuzmac, Mirta Dagmar Muhić, Davora Horvatek Modrić, Suzana Ribarić, Tanja Šunjić, Fiona Beveridge, Inga Tomić Koludrović, Željka Tonković, Valerija Barada, Senka Božić, Andreja Kocijan, Heidi Eterović, Suzana Kunac, Orlanda Obad, Vilim Matula, Ivona Juka, Stiv Cinik, Christina Zampas.

Savjetodavni odbor pridonosi radu idejama i podrškom u postojećim aktivnostima, a čine ga: Vesna Kesić, Gordana Lukač-Koritnik, Ela Kurešević, Nataša Petrinjak, Gordana Simonović i Marina Škrabalo.

PROGRAMI

I. Ženska ljudska prava

1. Unapređenje pravnog i institucionalnog okvira za postizanje rodne jednakosti

2007. godine započele smo rad na projektu u suradnji s Katedrom za EU javno pravo kako bi istražile u kojoj mjeri se provodi Zakon o ravnopravnosti spolova (ZRS) i antidiskriminacijski mehanizmi koje trenutno prepoznaje hrvatsko zakonodavstvo.

2003 godine donesen je ZRS koji definira izravnu i neizravnu diskriminaciju, posebne mjere i područja i mehanizme ravnopravnosti spolova. Smatrali smo da je važno istražiti kako se provode mjere iz Zakona o ravnopravnosti spolova koje se tiču područja zaštite od diskriminacije na radnom mjestu, političke participacije i mehanizama za provođenje politike ravnopravnosti spolova. Već na završetku projekta suočene smo sa poništenjem ZRS od strane Ustavnog suda koji ga je proglasio neustavnim i dao ga Saboru RH na ponovno izglasavanje. Trenutno Vlada RH po brzom postupku radi na izmjenama i dopunama ZRS što smatramo izuzetno važnim.

Projektom su bile obuhvaćene tri vrste aktivnosti: istraživačko analitičke, edukacijske te aktivnosti kojima je bio cilj informirati javnost i relevantne dionike o problematici žena na tržištu rada i o (ne)uravnoteženoj zastupljenosti žena i muškaraca na nivoima odlučivanja kao i o postojanju mehanizama za provedbu rodno osviještene politike.

1.1 Istraživanja i analize:

A) Istraživanje o rodnoj jednakosti na tržištu rada provedeno je dvama odvojenim anketnim upitnicima; jednog upućenog Kadrovskim službama tvrtki u privatnom i javnom vlasništvu i drugog, namijenjenog radnicima/radnicama zaposlenim u tim poduzećima.

Za prvi anketni upitnik izabrali smo namjerni uzorak tzv. kvotni uzorak.

Naš uzorak sastojao se od dvije podskupine: tvrtke u javnom vlasništvu i one u privatnom, registrirane na području Grada Zagreba. Grad Zagreb je odabran zato što je u njemu registrirana većina velikih privatnih tvrtki te tijela javne vlasti. Zanimalo nas je kako se upravo u "središtu

ekonomske i financijske moći" poštuju zakoni koji se odnose na rad i zabranu diskriminacije na radu - u odnosu na spol.

Prema istraživanju uočena je razlika među tvrtkama/institucijama privatnog i javnog sektora, a time i uvjeta zapošljavanja, napredovanja i stupnja zadovoljstva radnika/ca koji/e u njima rade.

Državne tvrtke daju veću sigurnost radnog mjesta zaposlenicima/cama, ali u njima su manje plaće, smanjena je transparentnost pri zapošljavanju gdje bitan kriterij predstavljaju prethodna poznanstva i veze.

Većina žena se zapošljava u državnim poduzećima - one uglavnom imaju visoku stručnu spremu, magisterij ili doktorat. U tvrtkama u privatnom sektoru bitan kriterij za zapošljavanje su vještine i znanje kandidata/kandidatkinja. U njima su u prosjeku bolje plaće nego u državnim poduzećima, što omogućuje veći stupanj zadovoljstva radnika i radnica. U poduzećima u privatnom sektoru su i stroži uvjeti i dinamika rada (manje slobodnih dana, nema skraćenog radnog vremena, zaposlenici međusobno ne znaju za iznose plaća i žene se prije vraćaju s roditeljskog dopusta).

Predstavnici/e poduzeća u anketnom upitniku pokazali su da kod njih nema neopravdanih otkaza, nema povreda dostojanstva radnika/ca, gotovo svi organiziraju edukaciju za svoje zaposlenike/ce, uglavnom provode plan djelovanja za promicanje i uspostavu ravnopravnosti spolova ili u Pravilnike o radu imaju ugrađeno i načelo ravnopravnosti spolova.

Ipak u odgovorima među zaposlenicima/ama poduzeća/institucija uočavamo da polovica ispitanika/ca smatra da njihov poslodavac ne ulaže dovoljno u njihovu izobrazbu, da ima slučajeva povrede dostojanstva radnika/ica, da su vrlo slabo uređene mjere za zaštitu dostojanstva radnika...

Prema spolu u odgovorima ispitanika/ica uočava se da je ženama puno teže na tržištu rada, osobito onima koje moraju usklađivati obiteljske i radne zadatke i obveze. Žene teže dobivaju poslove, više se trude kako bi zadržale posao i uglavnom nisu u rukovodećoj hijerarhiji tvrtke. Češće su izvrgnute povredi dostojanstva od svojih muških kolega.

Općenito gledajući, ne postoji svijest anketiranih ispitanika/ica o «nejednakim mogućnostima» na tržištu rada pa većina ispitanika/ica ističe da spol, bračni i obiteljski status nije bitan za zapošljavanje, visinu plaće, edukaciju i napredovanje na radnom mjestu.

Rezultati istraživanja donose pokazatelje koji upućuju na nerazmjer na tržištu rada - poglavito gledajući prema spolnoj strukturi. Naime direktori i rukovodstvo bilo privatnih ili državnih poduzeća uglavnom su muškarci, žene se i dalje zapošljavaju u tipično ženskim zanimanjima u onim institucijama/ tvrtkama koje se bave socijalnim, znanstvenim ili upravnim djelatnostima, obiteljske obveze najvećim dijelom podnose žene i time bivaju zakinute za napredovanje i bolji angažman na radnom mjestu, a prigodom zapošljavanja žena gotovo uvijek se zadire u njezin privatni život.

Istraživanje je pokazalo da 67.6% radnika/ca smatra da neudane žene/žene bez djece imaju veću mogućnost profesionalnog napretka jer mogu više vremena posvetiti poslu, struci i usavršavanju, ne moraju izostajati s posla i uvijek su na raspolaganju. Na pitanje zaposlenicima/icama - koče li ih u profesionalnoj karijeri obiteljske obveze pokazala se statistički značajna razlika u odnosu na spol. Samo 4.5 % muškaraca je odgovorilo potvrdno, dok je 28.6% žena istaknulo da zapostavljaju karijeru zbog obiteljskih obveza.

Za stvaranje uvjeta za postizanje rodne jednakosti poboljšanjem i djelotvornijom primjenom pravnog i institucionalnog okvira za provedbu politike ravnopravnosti spolova, nakon ovog istraživanja možemo zaključiti da je potrebno kontinuirano raditi na programima osvješćivanja javnosti i svih zainteresiranih o nejednakim mogućnostima na tržištu rada.

Također je potrebno pratiti primjenu i provođenje svih nacionalnih programa koji se bave pitanjem ravnopravnosti žena i muškaraca na tržištu rada, zagovarati da se svi mehanizmi (zakoni, politike, mjere) u Hrvatskoj usklade sa smjernicama i uputama koje EU postavlja kao kriterije za smanjenje diskriminacije žena na tržištu rada.

Prijeko je potrebno pratiti u privatnom i javnom sektoru mjere i načine razvoja politike ravnopravnosti spolova i stvarno poštivanje pravnih regulativa o tom pitanju.

Osobe koje su odgovorne za izradu Pravilnika o radu/Kolektivnih ugovora/Upitnika za zapošljavanje radnika/ica, u svrhu poboljšanja protu-diskriminacijskih odredbi u Kolektivnim ugovorima poduzeća treba upoznati s postojećim zakonodavnim okvirom ravnopravnosti spolova.

Predstavnike/ce poslovnog sektora, sindikata i organizacija civilnog društva moralo bi se više uključivati u diskusije i edukacije vezane za ovu tematiku, te zagovarati da se pojača pravna zaštita osoba koje su diskriminirane na temelju spola na poslu i u vezi s radom.

B) Istraživanje: Institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti u Republici Hrvatskoj

U istraživanje je bio uključen i Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru.

Cilj istraživanja je bio utvrditi:

- kako surađuju institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova i ženske organizacije civilnog društva pri kreiranju javnih politika za žene;
- kako međusobno surađuju i koliko su institucionalni mehanizmi efikasni u nametanju, implementaciji i provođenju nacionalne politike ravnopravnosti žena i ugrađivanja rodne perspektive u javne politike općenito
- je li „institucionalizacija feminizma“ doprinijela osnaživanju i povezivanju ženskih organizacija i pospješila njihov utjecaj na kreiranje rodno osviještenih javnih politika.
- formulirati zaključke i preporuke za daljnji razvoj i poboljšanje rada institucionalnih mehanizama i organizacija civilnog društva na mainstreamingu rodne ravnopravnosti i unapređivanju statusa žena u RH
- upoznati s rezultatima istraživanja užu i širu javnost, prvenstveno formalne i neformalne aktere u kreiranju politika ravnopravnosti spolova

Problemi

- **Suradnja i koordinacija između pojedinih mehanizama i sa udrugama civilnog društva ključni su** za uspjeh mainstreaminga i unapređivanje statusa žena. U Hrvatskoj nije došlo do umrežavanja parlamentarki, formalna koordinacija u nadležnosti VURS-a nije zadovoljavajuća, suradnja institucionalnih mehanizama za promicanje ravnopravnosti spolova i ženskih udruga je stihijska i ovisi o nizu subjektivnih momenata.
- **Institucionalni mehanizmi vrludaju u razumijevanju svoje uloge u sustavu.**
- Na **razvodnjavanje mašinerije** naročito ukazuju podaci s lokalne razine, gdje se koordinatori/ce, ako ičim, onda više bave socijalnim temama (obitelj, briga za djecu, nasilje) negoli feminističkom agendom pozicije unutar sustava, utjecaja pri donošenju političkih i financijskih (proračunskih) odluka što mnogo dublje zadire u postojeće odnose moći među spolovima i mijenjanje rodnog režima. Uspješne svjetske prakse kazuju da je u nekim strateškim, inovativnim pitanjima kao što su npr. rodna analiza budžeta, zastupljenost žena u politici poželjno da se mehanizmi angažiraju i potiču i/ili vode kampanje.
- Postoje mehanizmi i javne politike, ali **nedostaju specificirana sredstva, institucionalna potpora**, razrađene mjere i njihovi nositelji, detaljni vremenski rokovi, dinamika provedbe, vertikalna i horizontalna koordinacija, sustav i praćenja i vrednovanja mjera, indikatori njihove uspješnosti i procjena (evaluacija) njihova učinka.
- **Vladajuće garniture i institucije** izvan rodnih mehanizama, a dijelom i u njima samima, nisu dovoljno niti upućene, niti educirane o konceptu roda, ravnopravnosti, jednakosti žena i muškaraca, politike jednakih mogućnosti kao ni o opće-društvenoj važnosti tih tema.
- **Lokalne jedinice** samouprave koje bi trebale provoditi politiku rodne ravnopravnosti nisu uključene u donošenje odluka i nisu dovoljno opskrbljene sredstvima, ljudima i znanjima.

Preporuke

Zajedničke strategije kreiranja političke volje za integraciju rodnih politika neophodne su za postizanje zajedničkih ciljeva. Nacionalna mašinerija treba mobilizirati ženski pokret za vlastite kampanje i isto tako javno i vidljivo podržavati njihove kampanje.

- U procesu pravovaljanog usvajanja Zakona o ravnopravnosti spolova, treba normativno restrukturirati nacionalnu mašineriju i **osmisliti jaki institucionalni sustav za gender mainstreaming**
- **Saborski odbor za ravnopravnost spolova** trebao bi, imati puno jače naglašenu ulogu nadgledanja rada rodne mašinerije, politika i programa vlade, javnih tijela vlasti i privatnih institucija i provođenja zakona i odluka nadležnog tijela
- **Pojačati mandat Pravobranitelj/ice**
- **Depolitizacija i profesionalizacija mehanizama**
- **Otvorenost, inkluzivnost, participativnost** ženske mašinerije prema građankama i organizacijama civilnog društva tokom čitavog policy procesa

Ženske politike i mainstreaming rodne ravnopravnosti najuspješnije se provode u zemljama u kojima su i državne strukture i ženske policy mašinerije feminističke, odnosno gdje državne strukture nameću feminističke sadržaje i ciljeve i uspijevaju promijeniti zakone, propise i prakse. Jedan od ključnih preduvjeta je da takve institucije osnažuju i potiču organizacije i aktivistice koje rade na ekonomskom, političkom i socijalnom statusu žena i uključuju ih u policy procese.

Iskustva pokazuju da su najbolje rezultati ostvareni tamo gdje su udruge uspjele stvoriti zdravo savezništvo sa institucijama za promociju i zaštitu ženskih prava (ministarstava, uredi, agencije, povjerenstva) na svim državnim razinama. Novonastala situacija u Hrvatskoj, s jedne strane kriza feminističkog pokreta, s druge strane ostvareni preduvjeti za integraciju feminističke agende u državu mogla bi se pokazati produktivnom.

C) Analiza Zakona o ravnopravnosti spolova

Obzirom da smo se projektom fokusirali na područje žena na tržištu rada, ova analiza obuhvatila je područje usklađenosti definicija izravne i neizravne diskriminacije iz Zakona o radu i Zakona o ravnopravnosti spolova, kao i njihove usklađenosti sa EU Aquis – om.

Analizirana su sljedeća područja: Vrijednosni okvir, Zabrana izravne diskriminacije, Zabrana neizravne diskriminacije, Zabrana uznemiravanja i spolnog uznemiravanja, Nepovoljno postupanje prema trudnicama, Učinkovita zaštita prava na jednakost, Pozitivne mjere.

Analiza je distribuirana kao radni materijal članicama i članovima radne grupe za izmjene i dopune Zakona o ravnopravnosti spolova. CESI je neke svoje prijedloge temeljio upravo na zaključcima i preporukama ove analize.

1.2 Konkretni prijedlozi za stvaranje jednakih mogućnosti na tržištu rada i poboljšanje položaja žena

Kako je diskriminacija na radnom mjestu osjetljivo područje i trenutno u RH ne poznajemo sudsku praksu vezno uz tužbe koje se vode za pitanje povrede iz radnih odnosa a tiču se diskriminacije po spolu, CESI i Katedra za EU odlučili su izraditi dvije publikacije kojima je svrha unaprijediti provedbu politike jednakih mogućnosti za žene i muškarce na radnom mjestu.

A) Vodič za promicanje jednakih mogućnosti na radnom mjestu

Namijenjen je svim poslodavcima, malim i velikim, privatnim i javnim tvrtkama, institucijama i ustanovama, jer sadrži okvirnu listu mogućih mjera koje su podložne prilagodbi svakog pojedinog poslodavca. Vodič sadrži osnovni koncept ravnopravnosti spolova, odnosno jednakih mogućnosti za žene i muškarce, koji je preuzet iz zakonodavstva Europske unije (EU). Budući

da je riječ o konceptu koji je donedavno bio nepoznat u hrvatskom zakonodavstvu, pojavila se potreba za preciznijim tumačenjem takvih odredaba kako bi postale razumljive i dostupne u svakodnevnoj primjeni. U tu je svrhu nastala ideja o vodiču pomoću kojeg bi se poslodavcima olakšalo tumačenje zakonskih odredaba o zabrani diskriminacije te pruža pomoć u praktičnoj provedbi zakonskih odredaba kojim se uređuje područje jednakih mogućnosti za žene i muškarce na radnom mjestu. Iako se Zakonom o ravnopravnosti spolova (ZRS) i Zakonom o radu (ZR) uređuje i definira područje diskriminacije, u praksi su zasad rijetki slučajevi u kojima se pojedinci/ke pozivaju na ove zakone da bi se zaštitili od diskriminacije. Jedan od mogućih razloga za to jest nepoznavanje i nerazumijevanje postojećih definicija i njihovog sadržaja. Ovaj vodič predlaže niz mjera koje se mogu unijeti u vlastite uvjete poslovanja, kolektivne ugovore, pravilnike, pravila ponašanja na radnom mjestu ili praksu. Njihovom objavom, isticanjem na vidljivom mjestu i dosljednom primjenom poslodavci će dati na znanje svojim radnicima/ama, poslovnim partnerima i javnosti da li i kakvu politiku ravnopravnosti spolova promiču. Pružanje jednakih mogućnosti vašim radnicima i radnicama omogućuje maksimalnu upotrebu ljudskog potencijala.

Tvrtka koja uživa dobru sliku u javnosti lakše će dobiti i zadržati najboljeg radnika/radnicu¹. Prednost ovog vodiča leži i u tome što nudi konkretne mjere i ideje dok se Zakonom o radu i Zakonom o ravnopravnosti spolova propisuju samo općenite zabrane diskriminacije.

B) Pravilnik za postizanje jednakih mogućnosti na radnom mjestu

Svrha Pravilnika za postizanje jednakih mogućnosti na radnom mjestu je sljedeća:

- uklanjanje diskriminacije na temelju spola
- pružanje uputa poslodavcima o koracima koje je potrebno poduzeti kako bi se zaposlenicima/ama osiguralo radno okruženje u kojem je isključena diskriminacija na temelju spola
- promicanje jednakih mogućnosti muškaraca i žena prilikom zapošljavanja i na radnom mjestu

Zakonom o ravnopravnosti spolova, Zakonom o radu i ostalim podzakonskim aktima Republike Hrvatske koji su doneseni u skladu s navedenim zakonima, zabranjuje se svaki oblik diskriminacije na temelju spola. Unatoč tome, mnogi poslodavci ne poštuju u potpunosti zakonske odredbe pa se diskriminacija na temelju spola i dalje sustavno vrši. Svrha je ovog Pravilnika da olakša primjenu spomenutih zakona u praksi i omogući poslodavcima da suzbiju diskriminaciju na radnom mjestu te osiguraju radno okruženje u kojem će muškarci i žene imati jednake mogućnosti u radu.

U Pravilniku su putem odredbi navedene upute za poslodavce, sindikate i agencije za zapošljavanje o mjerama koje je potrebno poduzimati u svrhu ostvarivanja jednakih mogućnosti za muškarce i žene na radnom mjestu.

U Pravilniku su predložene norme koje bi poslodavci trebali uvrstiti u vlastite normativne akte na razini tvrtke kojima bi spriječili bilo koji oblik spolne diskriminacije te su propisane sankcije u slučaju vršenja diskriminacije. Pravilnici sličnog sadržaja na snazi su u većini europskih zemalja i njihova primjena je obvezna. Time se na primjeren način provode načela sadržana u zakonima koji se odnose na promicanje jednakih mogućnosti za žene i muškarce na radnom mjestu te propisi sadržani u zakonima o radu da bi njihova provedba bila učinkovita i spriječila moguću diskriminaciju.

1.3 Edukacije

A) Seminar za odvjetnike i odvjetnice i sutkinje

Seminar je kao teme uključivao tematiku o antidiskriminacijskim mehanizmima ugrađenim u pravni okvir RH, posebice one iskoristive u slučajevima diskriminacije na radu i u vezi s radom, antidiskriminacijskim mjerama usvojenim u okviru EU te sudskoj praksi Europskog suda pravde. Organiziranje ove edukacije je bio najveći izazov u projektu. Što se tiče interesa pravne struke i njihovog odaziva na edukacije moramo konstatirati da je odaziv bio slab u odnosu na predviđeni broj korisnika i korisnica ove aktivnosti.

U evaluacijama sa seminara odvjetnici/ice i sutkinje kažu:

"Seminar mi je omogućio drugačije razumijevanje normi u našem zakonodavstvu + upoznavanje sa stavovima i normama u EU."

"Sadržaj je iznimno koristan, međutim "ispred našeg vremena" obzirom na trenutnu sudsku praksu kod nas, u kojoj još nije poznat slučaj presude na temelju diskriminacije, kao i na zahtjevnost dokazivanja diskriminacije u našem pravnom sistemu."

B) Seminar za poslodavce "Što bi poslodavci trebali znati o ravnopravnosti spolova na radnom mjestu?" proveden je u suradnji s organizacijom UNDP koja je inicirala uvođenje društveno odgovornog poslovanja (DOP-a) kod naših poslodavaca.

UN je također i inicijator svjetske inicijative Global Compact čije su članice tvrtke koje rade na principu društveno odgovornog poslovanja. U RH 80 tvrtki je članica Global Compacta stoga smo upravo njima željele pružiti informacije o jednakim mogućnostima na tržištu rada za žene i muškarce, putem seminara, obzirom da jedno od načela DOP-a je i poštivanje ljudskih prava (zaposlenika i zaposlenica). Seminar su vodile naše suradnice Jasna Belamarić i Snježana Vasiljević.

Učesnice seminara konstatirale su da je razvoj politike jednakih mogućnosti poželjan unutar internih pravilnika kako bi se regulirale antidiskriminacijske odredbe iz Zakona o ravnopravnost spolova i posebno Zakona o radu. Firme i institucije koje su se odazvale na seminar su: Zagrebačka banka, Privredna banka, INA, Podravka, Pliva, T-HT, JANAF, MVPEI, VIP, HGK, HZZ, HUP, AZRA, Delloitte, Končar, HBOR, SELECTIO.

C) Seminari za studente i studentice pravnog fakulteta

Seminari su bili provedeni u okviru projekta za studente 2. i 3. godine u okviru predavanja na Katedri za europsko javno pravo. Seminarima je bilo obuhvaćeno područje ravnopravnosti spolova unutar europskog prava i upoznavanje sa usklađenosti našeg zakonodavstva sa direktivama Europske unije. Također, studentice i studenti su bili upoznati sa presudama ECJa (Europskog suda pravde) a vezano za jednake mogućnosti žena i muškaraca u području rada. Ukupno 118 studenata/ica prošlo je ove seminare.

D) Tribine, promocije, diskusije, konferencija

Nakon što smo završile istraživanje o jednakim mogućnostima na tržištu rada organizirale smo javne tribine s ciljem promoviranja istraživanja i u svrhu pokretanja diskusija o položaju žena na tržištu rada. Tribine smo organizirali u suradnji sa županijskim povjerenstvima za ravnopravnost spolova i organizacijama civilnog društva (Domine iz Splita i Udruženje za mir i ljudska prava, Baranja), u gradovima Rijeka, Split, Beli Manastir i Zagreb.

Na tribinama se razgovaralo o neravnopravnoj zastupljenosti žena na visokim pozicijama kako u javnim institucijama tako i u profitnom sektoru. Isticala se problematika žena koje imaju više od 40 godina kao teško zapošljive skupine kao i žene sa invaliditetom. Usklađivanje obiteljskog i profesionalnog života također je bila tema diskusije kao i problematika uključivanja muškaraca u podjelu poslova u brizi oko djece, kuće, starijih članova/ica obitelji i ostalog neplaćenog rada koji u gotovo isključivo obavljaju žene. U tribinama je sudjelovalo 120 osoba predstavnica/ka javnih institucija, lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva.

Kao predstavnice organizacije civilnog društva sudjelovale smo u "2. Koordinaciji povjerenstava za ravnopravnost spolova" u Zagrebu, u organizaciji Ureda za ravnopravnost spolova, na kojoj

smo predstavile Istraživanje o jednakim mogućnostima na tržištu rada, Vodič za promicanje jednakih mogućnosti na radnom mjestu i Pravilnik za postizanje jednakih mogućnosti na radnom mjestu. Od strane koordinacije povjerenstava usvojen je naš prijedlog da se na lokalnoj razini organiziraju tribine u suradnji sa lokalnim podružnicama Gospodarsko socijalnog vijeća - GSV-a kako bi se pokrenula tema o postizanju jednakih mogućnosti na radnom mjestu s ciljem sprečavanja spolne diskriminacije.

Na završetku projekta organizirale smo **diskusijsku konferenciju** na kojoj smo predstavile istraživanja i analize zajedno sa zaključcima i preporukama. U diskusiji su sudjelovali/e studenti i studentice pravnog fakulteta, aktivistice organizacija koje rade na pitanjima ravnopravnosti spolova, političarke i predstavnice institucija.

1.4 Web ravnopravnost www.ravnopravnost.cesi.hr

Projektna web stranica "Ravnopravnost" napravljena je s ciljem informiranja svih dionika koji su zainteresirani za teme koje su bile obuhvaćene projektom. Na web stranici postoje svi edukacijski materijali i izdane analize i istraživanja koji su bili obuhvaćeni projektom.

1.5 Za širu javnost

Javnosti smo ukazale na problematiku žena na tržištu rada i na pad participacije žena u političkom životu nakon parlamentarnih izbora.

U suradnji sa Ženskom mrežom Hrvatske i sa Savezom samostalnih sindikata sudjelovale smo u organizaciji povorke za 8. ožujak Međunarodni dan žena. CESI su u tu svrhu izradile radio spot koji je bio emitiran kao poziv na priključenje povorci na Radiju 101.

Također smo u suradnji sa lokalnim povjerenstvima za ravnopravnost spolova u Belom Manastiru, Rijeci i Splitu organizirale javne tribine na kojima smo prezentirali Istraživanje o položaju žena na tržištu rada i razgovarale o problematici žena na tržištu rada, na nacionalnom i lokalnom nivou.

Kao važne **rezultate** našega rada izdvojile bi:

- Interes poslodavaca i medija o problematici jednakih mogućnosti za žene i muškarce na tržištu rada.
- Sudjelovanje u radnoj grupi za izmjene i dopune Zakona o ravnopravnosti spolova
- Sudjelovanje u radnoj grupi za izradu Kodeksa pri zapošljavanju
- Konkretni primjeri poslodavcima o načinima poboljšanja unutarnjih politika kojima se definiraju jednake mogućnosti za žene i muškarce i antidiskriminacijski mehanizmi.

2. Žene i vođenje

(projekti *Žene liderice u lokalnim zajednicama & Mlade žene to mogu*)

Politička participacija žena na nacionalnom i lokalnom nivou, ali i ukupno sudjelovanje žena u društvenom životu lokalnih zajednica, vrlo je mala. Patrijarhalno društveno okruženje demotivira žene za aktivnije uključivanje, ali i čini da se one ne osjećaju dovoljno kompetentnima za politički i javni angažman. U takvom okruženju posebno teško do izražaja dolaze mlade žene, koje se uz rodne predrasude i diskriminaciju suočavaju i s dobnim predrasudama i diskriminacijom.

Stoga smo i u 2007-oj nastavile raditi na osnaživanju i unapređivanju leaderskih vještina žena uključenih u političke stranke i organizacije civilnog društva. 32 političarke i 7 NGO-ovki se u sklopu dva projekta koja provodimo u suradnji s Norveškom narodnom pomoći educiralo o rodnoj ravnopravnosti i ženskim ljudskim pravima, unaprijedilo svoje vještine javnog nastupa, organiziralo 18 lokalnih edukacija i 18 akcija na kojima je prisustvovalo preko 270 žena i 9000 građana/ki te zaključilo: *"Ženska pitanja su iznad stranačkih pitanja"*. Edukacije i akcije provedene su u 19 različitih gradova, od Zagreba i Čakovca do Vinkovaca, Dubrovnika i Umaga. Akcije su obuhvaćale različite teme. Govorilo se o nasilju nad ženama, seksualnosti, ženskom zdravlju i usklađivanju obiteljskog i profesionalnog života. Kao direktni rezultat projekta nastala je neformalna ženska mreža u Baranji "Žene ženama". Političarke koje sudjeluju ili jesu sudjelovale u projektima visoko su pozicionirane u svojim strankama te je 9 njih bilo i na izbornim listama, a jedna od njih je postala saborska zastupnica. Kroz gostovanje na različitim aktivnostima u projekt su bile uključene i političarke afirmirane na nacionalnoj razini poput zastupnica Marije Lugarić, Karmele Caparin i Đurđe Adlešić.

Svakako najvredniji rezultat ovih projekata je neformalna mreža političarki iz različitih stranaka te NGO-ovki koje su spremne biti podrška i pomoć jedna drugoj što se očitovalo tijekom izborne kampanje u mailovima podrške kao što je ovaj *"Drage, jako ste me razveselile toplim porukama, jer se pokazuje da smo u našim odnosima "odolile" ovoj negativističkoj kampanji koja nas napada sa svih strana kao virusi. Jedva čekam ponovne susrete i zajednički rad!"*.

Konferencije

Kao partnerska organizacija CESI sudjeluje na projektu "Žene to mogu" Norveške narodne pomoći te smo stoga sudjelovale na **V. regionalnoj konferenciji** Žene to mogu koja se održala u lipnju u Ohridu (Makedonija) i na **1. svjetskoj konferenciji** Žene to mogu koja se održala u studenom u Beogradu (Srbija). Obje konferencije bile su prilika da razmijenimo iskustva s aktivisticama diljem svijeta koje ustrajno rade na unapređenju političkog i društvenog položaja žena.

2. Žene u izborima 2007-e

(projekt *Unapređenje sudjelovanja žena u izornoj kampanji za parlamentarne izbore 2007. godine u Republici Hrvatskoj*)

U studenom 2007. godine održani su parlamentarni izbori. Neke stranke su kampanju otvorile i godinu dana prije samih izbora i vrlo brzo postalo je očito da će se cijela kampanja vrtiti oko tzv. premijerskih kandidata koji su svi redom bili muškarci. Zato smo odlučile povećati vidljivost kandidatkinja, ali i educirati političarke o javnom nastupu. Istovremeno odlučile smo pratiti i stranačke programe te ukazati na pitanja rodne ravnopravnosti unutar istih. Kako bismo povećali

vještine političarki za javni nastup organizirale smo medijski trening na kojem je sudjelovalo 13 političarki, a one su organizirale 10 lokalnih predavanja za 145 članica političkih stranaka. Osmislile smo web stranicu www.izbori.cesi.hr koja je bila jedino mjesto na kojem su birači/ce mogli/e dobiti informacije o kandidatkinjama i stranačkim programima vezano uz rodnu ravnopravnost, a ta je stranica pohranjena i u digitalnom arhivu Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

Izradile smo analize izbornih lista, stranačkih programa, TV spotova i plakata. Uzorak za analizu izbornih lista činile su liste kako su objavljene na web-stranicama Državnog izbornog povjerenstva (www.izbori.hr).

Analizirane su sve izborne liste, no u interpretaciji naglasak je stavljen na liste parlamentarnih stranaka. Analize lista pokazale su da je ukupna zastupljenost žena na izbornim listama 29,9%, no da su parlamentarne stranke kandidirale samo 21% žena. Najmanje žena, 7%, kandidirao je SBHS, svega 14,94% kandidirao je HSP, a odmah iza njega je koalicija HSS-HSLS sa 15,71%. Zatim slijede HSU i HDSSB sa 17,86%, a ispod 20% ostao je i HDZ s 19,48% žena na listama. Malo preko 20% kandidiranih žena ima HNS (20,71%), dok je DC kandidirao 29,22% žena. Među parlamentarnim strankama, najviše žena kandidirao je SDP - 30,71%. Najbliže ravnomjernoj zastupljenosti žena na izbornim listama su liste u 1. izbornoj jedinici u kojoj je kandidirano 37% žena. Najmanje žena, 25%, kandidirano je u 5. izbornoj jedinici. Od parlamentarnih stranaka ravnomjernu su zastupljenost žena ostvarili SDP u 1. (43%) i 9. izbornoj jedinici (43%), HNS u 1. izbornoj jedinici (57%), DC u 2. izbornoj jedinici (43%) i HSU u 8. izbornoj jedinici (43%). Na listama Koalicije HSS-HSLS za 9. izbornu jedinicu, HSU-a za 7. izbornu jedinicu i 9. izbornu jedinicu te HSP-a za 11. izbornu jedinicu nije bilo niti jedne kandidirane žene. Kako bismo upozorile na lošu zastupljenost žena na izbornim listama organizirale smo uličnu akciju "Stup srama" na kojoj smo postavile stup srama za sve stranke koje su kandidirale manje od 40% žena, te organizirale glasovanje za najseksističku izjavu hrvatskih političara.

Analizom izbornih programa željelo se utvrditi koja pitanja rodne ravnopravnosti stranke smatraju primarnima te gdje se u programima nalaze: jesu li žene i/ili rodna ravnopravnost stavljeni kao samostalna cjelina, jesu li integrirana u različita područja, odnosno unutar kojih područja se te teme nalaze. Uzorak za analizu činilo je 8 izbornih programa parlamentarnih stranaka (HDZ, SDP, HNS, Koalicija HSS-HSLS, IDS, HSP, DC, HSU). Analizom je utvrđeno da političke stranke ne koriste rodno osjetljiv jezik odnosno da gotovo isključivo koriste izraze u muškom rodu. Programi su u pravilu deklarativnog karaktera, naročito kada je u pitanju rodna ravnopravnost. Među smjernicama, mjerama, ciljevima ne navode se nikakvi konkretni rokovi i način provedbe Također često se upotrebljavaju sintagme kojima je teško dokučiti značenje (primjer Koalicija HSS-HSLS kaže da će "Prevenirati zdravlje žena" ili HSP koji kaže da će "voditi brigu o poduzetništvu žena, maksimalno uvažavajući njihovu ulogu u obitelji"). Dominatno prevladavaju programske smjernice vezano uz položaj žene u obitelji. Žene su u pravilu svedene na svoju reproduktivnu ulogu i ulogu majki, pri čemu je zanimljivo da uz inzistiranje na reproduktivnoj ulozi žena, nema niti riječi o reproduktivnim pravima i reproduktivnom zdravlju žena. Teme vezane uz žene i rodnu ravnopravnost u pravilu su smještene u tematske cjeline obitelj, socijalna politika i zdravstvo.

Statistike o 60% nezaposlenih žena, 15-20% manjim plaćama za žene, političkoj participaciji žena od svega 20% na nacionalnoj razini i oko 12% na lokalnoj razini, 10-20% manje mirovine za žene, političke stranke nisu ili vidjele (u što sumnjamo) ili im pridale pažnju u svojim temeljnim izbornim programima. Iako SDP donekle odskače od konzervativnog pristupa tematici i primiče se modernom poimanju rodne ravnopravnosti time što su pitanja rodne ravnopravnosti dijelom čak i integrirali u program te naveli više područja društvene neravnopravnosti žena, i oni uglavnom smještaju žene u obitelj koja je onda njezino polazište za društveni, ekonomski i politički angažman.

Analizirana je vidljivost i položaj žena u TV spotovima parlamentarnih stranaka koji su tijekom kampanje emitirani na 1. programu Hrvatske televizije u vremenu od 19-21 sat. Tijekom praćenog perioda zabilježeno je ukupno 47 različitih spotova, od čega 17 HDZ-a, 16 HNS-a, 7 SDP-a, 2 koalicije HSS-HSLS, 2 HSP-a, 1 HSU-a, 1 DC-a i 1 HDSSB-a.

Žene su u pravilu pojavljuju u podjednakom broju kao i muškarci, ali u različitim socijalnim ulogama. Žene su češće personificirane kao mlade studentice i majke, te općenito kao zaposlenice u djelatnostima koje ne podrazumijevaju profesionalnu karijeru. Muškarcima su bile namijenjen aktivnije uloge proizvođača/radnika i gospodarstvenika. Iz ovoga možemo zaključiti da su se društveni stereotipi reproducirali u spotovima stranaka. Zanimljiva su dva momenta: I u HNS-ovom spotu s nezaposleni muškarcem i u HSS-HSLS-ovom spotu s umirovljenikom, prikazani su muškarci. U stvarnosti, žene čine većinu u populaciji nezaposlenih, a prema statističkim podacima imaju 10-20% manje mirovine od muškaraca te je zapravo žena prosječna hrvatska nezaposlena osoba i osoba koja preživljava s premalom mirovinom. Teme vezane uz rodnu ravnopravnost ili provođenje rodno osjetljive politike nisu pronašle svoje mjesto niti u jednom TV spotu.

Analizirani su plakati postavljeni u Zagrebu na potezu Jankomir – Selska cesta te plakati objavljeni i na službenim web stranicama parlamentarnih političkih stranaka čime je proširen prvotno predviđen uzorak za analizu.

HDZ i koalicija HSS-HSLS plakatima manje ili više zaokružuju svoje kampanje i povezuju ih s temama ili osobama iz TV spotova. Rodna ravnopravnost nije tema niti jednog plakata.

Temeljem svih analiza izradile smo "Preporuke za povećanje političke participacije žena" i uputile ih na preko 200 adresa. "Preporuke" sadrže smjernice za djelovanje političkih stranaka, a kako bi se povećala politička participacija žena. Smjernice se odnose na dvije razine djelovanja političkih stranaka: stranačko i institucionalno:

Stranačka razina:

- Izraditi plan djelovanja o pitanju uravnotežene zastupljenosti žena i muškaraca,
- Izraditi strategiju za uključivanje žena u stranku.
- Poticati osnivanje, osnaživanje i djelovanje stranačkih organizacija žena na svim razinama stranke.
- Organizirati i/ili poticati edukaciju članica stranke.
- Istražiti i analizirati potrebe i interese članica stranke te žena općenito.
- Uvesti rodne kvote u stranačke statute.
- Izrađivati rodno osjetljive stranačke programe.
- Osuditi i sankcionirati seksističke i diskriminatorne istupe pojedinih članova/članica stranke.
- U komunikaciji s javnošću i političkoj promidžbi izbjegavati stereotipno prikazivanje žena.
- Promovirati rodnu ravnopravnost kao temeljnu društvenu vrijednost.

Institucionalna razina:

- U izradu i provođenje javnih politika uključiti rodnu perspektivu.
- Stvarati rodno osjetljive proračune na svim razinama.
- Podupirati rad institucionalnih mehanizama za promicanje ravnopravnosti spolova.
- Osigurati ravnomjernu zastupljenost žena i muškaraca u javnim tijelima.
- Uvažavati i promovirati rodno osjetljivu statistiku.
- Promovirati rodnu ravnopravnost kao temeljnu društvenu vrijednost.

II. Senzibilizacija za pitanja roda i spola

Glavni cilj projekta je unaprijediti odnose među spolovima/rodovima kroz senzibilizaciju mladih za vrijednosti nenasilja i rodne ravnopravnosti.

- Razvijanje znanja i vještina kroz izvaninstitucionalne edukacijske programe.
- Povećavanje stručnog znanja i sposobnosti profesionalaca/ki koji/e rade s mladima.
- Informiranje javnosti o problemima mladih vezanima uz seksualnost i nasilje.
- Zagovaranje uvođenja rodne perspektive u javne politike koje se odnose na mlade u području obrazovanja i ljudskih prava.

1. Korisnice i korisnici

Direktno je edukacijskim aktivnostima (radionicama i predavanjima) obuhvaćeno oko 1656 mladih u gradskim i seoskim sredinama te smo na taj način utjecali na prepoznavanje nasilnih obrazaca ponašanja u vezama, unaprijeđenje vještina potrebnih za uspostavljanje kvalitetnih veza te poboljšanje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava mladih. U okviru programa ispitani su stavovi, prepoznavanje i razumijevanje nasilja u vezama na oko 1014 učenica i učenika iz 42 srednje škole te njegova povezanost s drugim faktorima kao što je nasilje u obitelji, školi i lokalnoj zajednici. Rezultati su objavljeni u publikaciji "Nasilje ne prolazi samo od sebe" i korišteni u oblikovanju poruka kampanje «Šutnja nije zlato». Do sada je distribuirano oko 800 primjeraka publikacije, a predstavljena je na različitim događanjima u RH, BiH i Srbiji na kojima je sudjelovalo oko 570 osoba.

Različitim aktivnostima, te putem medija promoviramo uspješne načine rada na prevenciji te na taj način omogućavamo većem broju škola provođenje aktivnosti koje su se pokazale uspješnima. Radimo na unapređivanju znanja i vještina stručnjaka/inja koji/e rade s mladima te smo u proteklom periodu osposobile 63 edukatora/ica za provođenje programa prevencije rodno uvjetovanog nasilja koristeći kreativne tehnike kazalište, film, novinarstvo i strip. Osim toga oko 530 stručnjaka/inja iz institucija, škola, centara za socijalnu skrb i udruga je direktno sudjelovalo na različitim edukacijskim aktivnostima i/ili informirano o programima kroz radionice, okrugle stolove, prezentacije i tribine.

Putem kampanje za uvođenje seksualne edukacije koja je preduvjet za uklanjanje rodno uvjetovanog nasilja i medijske promocije koju smo provodile u suradnji sa školama i udrugama radile/i smo na senzibilizaciji mladih i kod njih razvijali svijest o odgovornosti i potrebi uklanjanja rodni stereotipa i ostalih uzroka rodno uvjetovanog nasilja. Web stranica SeZaM koja je imala oko 691 000 hit-ova pokazala se kao odlično sredstvo za informiranje mladih, a omogućava im i postavljanje pitanja tako da su CESI suradnice/i pružile podršku, savjete i dodatne informacije za oko 410 mladih. U okviru programa surađujemo s institucijama i udrugama koje se bave sličnom problematikom te se zalažemo za uvođenja rodne perspektive u javne politike koje se odnose na mlade u području obrazovanja i ljudskih prava te seksualne edukacije u škole što je rezultiralo stvaranjem Građanske koalicije STOP RIZIČNOM SPOLNOM ODGOJU koja okuplja više od 170 udruga i organizacija.

2. Istraživanje

Sve do nedavno, u Republici Hrvatskoj, problem nasilja u adolescentskim vezama nije bio predmetom društvenih istraživanja. Tek 2004. godine, akcijsko ispitivanje provedeno od strane Centra za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) pokazalo je da je 60% mladih doživjelo neki oblik nasilja u vezi, a da je njih 43% počinilo neki oblik nasilnog ponašanja u vezi.

Cilj ovogodišnjeg, opsežnijeg CESI istraživanja bio je dobiti uvide u učestalost, oblike, razloge i posljedice nasilja u adolescentskim vezama, te istražiti moguće značajke rizika za veću sklonost doživljavanju i činjenju nasilnog ponašanja u partnerskoj vezi. Svrha istraživanja bila je bolje razumijevanja potreba i problema mladih vezanih uz pitanja nasilja u vezama, te kreiranje što kvalitetnijih edukacijsko-preventivnih programa. U istraživanju je učestvovalo 1014 učenica/ka trećih i četvrtih razreda iz 42 srednje škole u Republici Hrvatskoj.

Velika većina mladih u dobi od 16 do 19 godina koja je sudjelovala u istraživanju već ima iskustvo veze i mnogi/e smatraju da je nasilje u vezama ozbiljan problem u adolescentskoj populaciji. Za neke mlade, saznanje o postojanju nasilja u partnerskim vezama dio je njihovih svakodnevnih interakcija i socijalnih mreža: otprilike trećina mladih druži se u grupi u kojoj se nalaze i osobe u nasilnoj vezi, a svaka peta mlada osoba izjavila je da direktno poznaje neku/nekoga u nasilnoj vezi.

S obzirom na vlastita iskustva, više od dvije trećine mladih izjavilo je da je doživjelo da se osoba s kojom su u vezi prema njima nasilno ponašala, a nešto manje od polovice ispitanika/ca da je u vezi koristilo barem jedno agresivno ponašanje prema partneru/ici. Generalno, rezultati pokazuju da učestalost nasilja u adolescentskim vezama varira u odnosu na vrstu nasilnog ponašanja. Uočeni obrasci ukazuju da su najprisutnija nasilna ponašanja kojima se nastoji dominirati i kontrolirati osobu u vezi – izrazita ljubomora, posesivnost, kontrola, optuživanje i emocionalne ucjene. Seksualno nasilje i fizička agresija u vezama mladih prisutni su u manjem obimu.

I dok i mladići i djevojke doživljavaju nasilna ponašanja u vezama, osjećaji i reakcije koje ispitanice/i navode kao posljedice partnerskog nasilja pokazuju da nasilje u vezama mladih nije rodno neutralan problem. Posljedice doživljenog nasilja za djevojke su znatno negativnije i ozbiljnije. Doživljeno nasilno ponašanje u vezi kod djevojaka u znatno većoj mjeri rezultira osjećajima povrijeđenosti, tuge, nesigurnosti, nelagode, straha, srama i krivnje. Mladići pak, u znatno većoj mjeri, nakon doživljenog zlostavljanja u vezi ostaju neuznemireni, ravnodušni, te izjavljuju da im je nasilna situacija bila smiješna.

Strah, sram, neosvijestjenost, nepovjerenje, te nedostatak relevantnih informacija i resursa, razlozi su zbog kojih mladi problem nasilja u vezi uglavnom nastoje riješiti sami, oslanjajući se na vlastite sposobnosti i vještine za eventualni prekid takve veze, te se najčešće ne odlučuju prijaviti nasilje nekoj odrasloj osobi, kao niti potražiti pomoć i savjete izvan grupe bliskih prijatelja/ica.

Otprilike tri četvrtine učenica/ka izjavljuju da u njihovim školama ne postoje programi i aktivnosti koje se bave prevencijom nasilja u adolescentskim vezama. Podaci istraživanja ukazuju na potrebu za edukacijsko-preventivnim radom na problemu nasilja u adolescentskim vezama.

Promocija rezultata istraživanja nasilja u adolescentskim vezama objavljenih u publikaciji "Nasilje ne prolazi samo od sebe" koja je tiskana u 1000 primjeraka održana je u Novinarskom domu, 19. rujna 2007. godine. Na promociji su govorile/i: Maja Gabelica Šupljika, zamjenica pravobraniteljice za djecu; Zlatko Mehun, glasnogovornik MUP-a; Darko Tot, pomoćnik ravnatelja Agencije za odgoj i obrazovanje i Mirna Herman, učenica 4. razreda Srednje strukovne škole Samobor. Rezultate istraživanja predstavio je Amir Hodžić, CESI. Na promociji

je sudjelovalo pedesetak predstavnika/va različitih institucija i organizacija – ministarstava, škola, obiteljskih centara i centara za socijalnu skrb te organizacija civilnog društva.

Publikacija je osim toga promovirana u Velikoj Gorici za učenike i učenice srednjih škola, u Čazmi za predstavnike/ce škola i centara za socijalnu skrb, u Karlovcu za mlade i predstavnike/ce medija te na Filozofskom Fakultetu u Zagrebu za studente i studentice.

Tokom studenog 2007. rezultati CESI istraživanja nasilja u adolescentskim vezama predstavljeni su i u Sarajevu, Zenici i Beogradu. Na ovim prezentacijama u regiji ukupno je bilo prisutno oko 140 osoba, te je podijeljeno 160 primjeraka istraživačkog izvještaja. Diskusije nakon izlaganja uglavnom su bile usmjerene na lokalnu situaciju, uz zajednički naglasak na potrebi za sličnim istraživanjima u Bosni i Hercegovini i u Srbiji, i za uvođenjem edukacijsko-preventivnih programa u obavezne školske programe.

3. Nacionalna kampanje za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja "Šutnja nije zlato!"

Hrvatsko zakonodavstvo ne poznaje pojam rodno uvjetovanog nasilja, a isto tako javnost nije upoznata s uzrocima i samim sadržajem pojma što onemogućava kreiranje efikasnih preventivnih programa.

Kada govorimo o rodno uvjetovanom nasilju naglašavamo važnost analiziranja društvenog konteksta u kojem se nasilje događa te subordiniranog položaja žena i djevojaka u patrijarhalnom društvu.

Naše polazište u analizi rodno uvjetovanog nasilja je njegova utemeljenost na duboko ukorijenjenim stereotipima i očekivanjima od rodnih uloga. Stoga, umjesto da se fokusiramo na nasilje usmjereno protiv žena i djevojaka kao na izoliran čin koji je počinio određeni muškarac, mi u skladu s feminističkom teorijom analiziramo povezanost toga čina sa sistemskim toleriranjem određenih tipova nasilja i upotrebom nasilja kako bi se ostvarila društvena očekivanja vezana uz rodne uloge i ponašanja.

**ŠUTNJA
NIJE ZLATO**

Nacionalnu kampanju CESI provodi u partnerstvu s Otvorenom medijskom grupacijom, a cilj je razvijanje svijesti o potrebi uklanjanja rodnih stereotipa i ostalih uzroka rodno uvjetovanog nasilja kod mladih; razvijanja svijesti o odgovornosti mladih koji će u budućnosti aktivno sudjelovati u donošenju društvenih odluka u području rodne ravnopravnosti, te promicanja vrednota rodne ravnopravnosti u stavovima i ponašanju mladih. Kampanja je prvenstveno namijenjena učenicama i učenicima srednjih škola, ali i njihovim nastavnicama i nastavnicama, kao i široj javnosti.

Medijski dio kampanje pod sloganom "Šutnja nije zlato" sastoji se od četiri televizijska spota: prva tri bave se različitim oblicima rodno uvjetovanog nasilja: obiteljskim nasiljem, nasiljem u vezama mladih (silovanje u vezi) i trgovanjem djevojkama i ženama, a četvrti spot povezuje ostala tri, te ukazuje da su prikazani oblici nasilja rodno uvjetovani. Spotovi koje je režirala nagrađivana hrvatska redateljica Ivona Juka bit će popraćeni billboardima, citylightovima i novinskim oglasima.

Besplatan medijski prostor ustupili su nam HTV, RTL i Večernji list.

Emitiranje prvog spota u trajanju od 30 sekundi s temom obiteljskog nasilja započelo je u okviru kampanje 16 dana aktivizma 29. studenog 2007. godine, cijenu dobivenog besplatnog medijskog prostora u prosincu na HTV-u procjenjujemo na 1.000 000 kn.

4. Edukacija i informiranje

A) Izgradnja kapaciteta potrebnih za rad s mladima na pitanjima rodno uvjetovanog nasilja uz korištenje kreativnih tehnika

Način rada uključuje podizanje svijesti i izgradnju vještina stručnjaka i stručnjakinja na području obrazovanja koji djeluju kao multiplikatori/ce unutar svojih institucija te tako, nadoknađuju nedostatak formalnih obrazovnih sadržaja. S obzirom na naše ograničene kapacitete, edukacija/edukatorica se pokazala vrlo uspješnom metodom koja nam omogućava provođenje programa za veći broj učenika/ca u različitim dijelovima zemlje.

CESI je edukaciju provodio u partnerstvu s Agencijom za odgoj i obrazovanje koja je prepoznala treninge za profesore i profesorice koje provodi CESI kao relevantnu komponentu programa njihova profesionalnog razvoja, a sudjelovanje u navedenim programima službeno im se vrednuje. Osim toga, Agencija za odgoj i obrazovanje nam je pomogla u izboru škola koje imaju ljudske i/ili materijalne resurse za provođenje aktivnosti vezane uz prevenciju rodno uvjetovanog nasilja koristeći kreativne tehnike - film, kazalište, novinarstvo-reportaža i strip.

Tijekom listopada i studenog održana su četiri trodnevna seminarra za 63 profesora i profesorice srednjih škola i nekoliko predstavnika/ca udruga mladih kako bi poboljšali/e svoje znanje i vještine koji su potrebni za rad s mladima na pitanjima rodno uvjetovanog nasilja. Osim toga, dobile/e znanja o tehnikama i oblicima izražavanja u područjima na kojima će raditi s mladima – film, novinarstvo-reportaža, strip i kazalište.

Završni dio seminarra bio je individualno akcijsko planiranje kojim su profesorice i profesori usmjereni na načine pomoću kojih se pitanje rodno uvjetovanog nasilja može uključiti u nastavne i vannastavne aktivnosti kao i u djelovanje u zajednici. Evaluacija pokazuje da su bili/bile izuzetno zadovoljni/e kombinacijom feminističke teorije o rodno uvjetovanom nasilju, informacija o trenutnim kampanjama nevladinih udruga i kreativnih vještina podučavanja što se vidi iz činjenice da je prosječna ocjena u evaluaciji bila 4.85. Navodimo i komentar sudionice seminarra «danas u obrazovanju nedostaje odgojnog dijela u koji sigurno spada i rodno uvjetovano nasilje, itekako je važno da se na toj problematici radi, a može se obraditi kroz različite predmete, radionice...».

Kao najkorisnije dijelove sudionice/i navode: rad na osvještavanju problema, radionice koje se mogu primijeniti s učenicima, razmjenu iskustava, planiranje te komentari i sugestije kolega/ica na akcijski plan, upoznavanje s kreativnim tehnikama, te spoj stripa i civilnog aktivizma te druženje.

Dodatna vrijednost ove serije inovativnih seminarra je sudjelovanje četvoro renomiranih stručnjaka za pojedina područja (novinarka, režiserka, crtač stripova i glumac) koji su se time uključili u krug suradnika i suradnica CESI.

Čini mi se da je u poslijepodnevnom dijelu radionice istraživačkog novinarstva vježba – izravno kontaktiranje izvora informacija – izazvala najbolje reakcije sudionika/ica. Sama činjenica da su morali sami preko telefona kontaktirati "prave" ljude – izazvala je prilično uzbuđenje. Tražile su "off the record" informacije, prepiralo se oko pitanja koja treba postaviti, raspravljalo se o tome što je, u etičkom smislu, uopće opravdano objaviti u novinama, kad je riječ o maloljetnicima. To

su pitanja o kakvima se u redakciji svakodnevno raspravlja, i baš zato što smo postigli atmosferu sličnu stvarnoj, smatram da je radionica uspješna. Za mene je to bilo vrlo ugodno iskustvo, a činjenica da su sudionici i sudionice bili toliko motivirani, jako mi je olakšala rad.

Orlanda Obad, novinarka

Ugodno sam iznenađena voljom i željom, te aktivnim sudjelovanjem svih sudionica. Postavljale su pitanja, naprednije su se uključivale sa svojim primjerima o pojedinim poglavljima, a drago mi je što su i u osnovama i elementarnim vještinama sve sudionice seminara izrazile da su pronašle nešto novo i zanimljivo.

S nestrpljenjem očekujem filmove koji će nastati pod njihovim vodstvom u radu s mladima i nadam se će ova radionica dati rezultate u osvještavanju i prevenciji rodno-uvjetovanog nasilja.

Ivona Juka, glumica i redateljica

Kazališna radionica na temu *Rodno uvjetovano nasilje*, održana u Termama Jezerčica okupila je profesore, pedagoge i psihologe srednjih škola iz cijele Hrvatske. Rad sam usmjerio po metodi Forum kazališta koje se bavi prevencijom svih oblika nasilja i opresije.

Uživljavanje polaznika u osjetljiva adolescentska pitanja, kroz igranje uloga djece, vjerujem da će pomoći u rastvaranju rodni stereotipa i preveniranju nasilja koje iz tih stereotipa proizlazi.

Za veliku većinu polaznika vjerujem da su u stanju pokrenuti ozbiljan rad na ovu temu u svojim školama.

Vilim Matula, glumac

Nakon seminara, započeo je **rad na projektima** u okviru kojeg će profesori/ce predstaviti temu rodnog nasilja učenicima/ama s kojima će potom započeti rad na odabranoj temi vezanoj uz rodno uvjetovano nasilje, koristeći kreativne tehnike. Svaka grupa će raditi na jednoj kreativnih tehnika a završni produkt s obzirom na odabranu tehniku treba biti slijedeći:

- 1) kratki film: dokumentarni, ili igrani, ili animirani film u trajanju do 10 minuta
- 2) novinarstvo –reportaža: istraživačko novinarstvo, istraživački prilozi ...itd.
- 3) strip
- 4) kazalište: kazališna ili lutkarska predstava u trajanju do 20 minuta

Radovi će biti predstavljeni na završnom događaju –festivalu u lipnju 2008. godine kada će biti dodijeljene nagrade najboljima.

B) Radionice

U protekloj godini održale smo **18 radionica za mlade na temu prevencije rodno uvjetovanog nasilja**, rodni uloga te vještina potrebnih za uspostavljanje kvalitetnih veza.

Evaluacija je pokazala da su izuzetno zadovoljni/e što se o tom problemu govori u školi, te da sada mogu bolje prepoznati uzroke i razumjeti problem nasilja te su spremniji reagirati u takvim situacijama.

Jedan od primjera stručne podrške koju pruža CESI nalazimo u projektu "Ja biram", u partnerstvu s udrugom za ljudska prava ZORA iz Čakovca. U različitim školama su održana 3 predavanja na temu prevencije rodno uvjetovanog nasilja pri čemu je distribuirano 400 letaka o rodno uvjetovanom nasilju u adolescentskim vezama. Uslijedilo je šest jednodnevnih radionica za više od 80 zainteresiranih učenica i učenika, koje su facilitirale aktivistice udruge ZORA uz pomoć dviju volonterki uz korištenje edukacijskih materijala CESI.

Održano je **20 predavanja** u različitim srednjim školama na kojima je sudjelovalo 527 učenika/ca, a osim pitanjem rodno uvjetovanog nasilja bavila su se i problemom seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih. Kao i svake godine predavanja su bila sa zanimanjem praćena. Bilo je dosta pitanja i komentara koji svjedoče o neinformiranosti mladih. U nekim školama su se učenici raspitivali o spolnom odgoju u školi, i izrazili negodovanje odlukom Ministarstva o početku provođenja programa udruge Grozd.

Program "**Prevenција maloljetničke trudnoće**" provodila je CESI suradnica u završnim razredima osnovne škole i prvim razredima srednje škola.

Problem maloljetničke trudnoće i maloljetnih majki sve je prisutniji i kod nas. Prema našim podacima u jednoj velikogoričkoj srednjoj školi, ove školske godine, dvije trudnice pohađaju nastavu, u Belom Manastiru 6, a prema izvješću Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, tijekom 2006. godine, zabilježen je 1851 porod i još 414 legalno induciranih prekida trudnoće kod djevojaka u dobi od 14 do 19 godina.

Programom želimo mlade informirati i potaknuti da postanu odgovorni za svoje reproduktivno zdravlje i seksualno ponašanje te tako unaprijede kakvoću života te promovirati temeljne vrijednosti kao što su samopoštovanje i tolerancija. Održano je **10 radionica**, a u programu je sudjelovalo 270 učenika i učenica. Evaluacija je pokazala da su učenici bili izuzetno zadovoljni radionicama koje su ocijenjene kao „jako korisna“. Gotovo svi su učenici napisali da ovakvih radionica treba biti više i češće u školi, a mnogi da kod kuće o takvim i sličnim temama ne mogu razgovarati s roditeljima.

U Velikoj Gorici CESI suradnica već treću godinu provodi **program prevencije nasilja u vezama**. Provedena je edukacija vršnjačkih edukatora i to je sada grupa od 14 učenika/ca koji su prošli edukaciju (radionice) o prevenciji nasilja u adolescentskim vezama i proučili dostupnu literaturu, pripremili materijale za interaktivnu tribinu te svladali vještinu javnog nastupa i animiranja sudionika tribine. Izradili su postere koji govore o ljudskim pravima, rodno/spolnoj ravnopravnosti, o ljubavi i vezi, pojavnosti i posljedicama nasilja te upute za roditelje kako da razgovaraju sa svojim/om tinejdžerom/icom ako primijete da je on/ona u nasilnoj vezi. Pripremljene tribine održane su u osnovnim školama za učenike/ce osmih razreda te za učenike/ce prvih i drugih razreda srednjih škola i na njima je sudjelovalo ukupno 410 mladih.

C) Stručni skupovi

U Novoj Gradiški je održano predavanje na temu prevencije nasilja u adolescentskim vezama u okviru Stručnog skupa za profesore/ice sociologije i etike. Na predavanju je sudjelovalo 15 profesora/ica te devedesetak učenica drugog razreda gimnazije koje slušaju izbornu nastavu psihologije.

Stručni skup "Edukacija o spolnoj/rodnoj ravnopravnosti i prevencija nasilja u adolescentskim vezama" organizirana je u se u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje u Zagrebu za profesore/ice osnovnih srednjih škola iz Zagreba, Zagrebačke županije i Karlovačke županije. Na stručnom skupu je sudjelovalo oko 220 osoba, a bili su predstavljeni rezultati istraživanja, CESI program i edukacijski materijali, Nacionalna kampanja "Šutnja nije zlato" i prikazan film "To je nekako ravnopravno".

D) Regionalna konferencija "Uloga obrazovanja u prevenciji rodno uvjetovanog nasilja"

Uloga obrazovanja u prevenciji rodno uvjetovanog nasilja bila je tema **II. regionalne konferencije** održane u Zenici od 13.-16. studenog 2007. Konferenciju su organizirali CARE International North West Balkans, CESI iz Zagreba, Medica iz Zenice i Autonomni ženski centar iz Beograda u partnerstvu sa Agencijom za ravnopravnost polova BIH i Pedagoškim zavodom iz Zenice. Na regionalnoj konferenciji je prisustvovalo oko 120 predstavnika/ica vladinih i

nevladinih organizacija iz BiH, Srbije i Hrvatske koji/e se bave edukacijom i prevencijom rodno uvjetovanog nasilja. Rad na konferenciji odvijao se kroz panele na teme: institucionalno obrazovanje i postojeći programi; neformalno/alternativno obrazovanje; i dosadašnje uspješne prakse i poteškoće u radu. Na temelju zaključaka svakog pojedinog panela formulirane su i preporuke koje predlažu poboljšanje suradnje vladinog i nevladinog sektora po pitanju rodno uvjetovanog nasilja te izrada zajedničke strategije prevencije nasilja koja bi se provodila u školama; uvođenje edukacije o humanim odnosima među spolovima te ugradnja rodne perspektive u obrazovni sistem i zakonodavstvo.

e) Web stranica SeZaM i on – line savjetovanje

Web stranica je u izvještajnom periodu imala 691 000 hits, a savjete je dobilo oko 410 mladih. Stranica je najposjećenija u ranim poslijepodnevnim i kasnim večernjim satima, a koriste je osobe iz Hrvatske (65%), Bosne i Hercegovine (7%), nepoznato (24%) i drugo (4%).

O web stranici su objavljeni tekstovi te je na taj način reklamirana kao portal za mlade o seksualnosti na različitim televizijama, web portalima i novinama. Stranica se redovito obnavlja novim sadržajima vezanim uz naš rad, aktualnostima i novim spoznajama vezanim uz teme kojima se bavimo.

Pitanja koja mladi postavljaju putem elektronske pošte na SeZaM web-stranici dobar su pokazatelj nedovoljne informiranosti, netočnih uvida, kao i predrasuda i zbunjenosti o temama kao što su seksualnost, kontracepcija, spolno prenosive infekcije, emocionalne i psihološke dimenzije seksualnosti, nasilje ...

SEZAM je dobio novu pod-domenu **ŠUTNJA NIJE ZLATO**. O rodno uvjetovanom nasilju među mladima treba javno progovoriti i to je upravo ono što pod-domena čini! Tu se mogu pronaći informacije o problemu rodno uvjetovanog nasilja, pogledati TV spotovi i provjeriti koje škole i udruge mladih sudjeluju u izradi filmova, kazališnih predstava, stripova ili novinarskih uradaka na temu rodno uvjetovanog nasilja. Također, mladi mogu diskutirati na FORUMU o nasilju u adolescentskim vezama ili bilo kojoj drugoj temi vezanoj uz rodno uvjetovano nasilje.

5. Zagovaranje i javne politike

Kroz različite aktivnosti radimo na uključivanje rodne perspektive u programe prevencije nasilja među mladima. Za naš rad smo uspjeli/e dobiti podršku Pravobraniteljice za djecu, relevantnih ministarstava i vladinih ureda, saborskih odbora koji se bave pitanjima djece i mladih te ravnopravnosti spolova. U kampanju nastojimo uključiti ambasadorice u RH te međunarodne organizacije kao što su UNDP, OSCE s kojima smo redovito u kontaktu.

Nacionalna kampanja prevencije rodno uvjetovanog nasilja predstavljena je 15. 03. u okviru **tematske sjednice Odbora za ravnopravnost spolova**. Tematsku sjednicu Odbor je organizirao je u zgradi Hrvatskoga sabora, Zagreb, a sjednici je predsjedavala gospođa

Gordana Sobol, predsjednica Odbora za ravnopravnost spolova, a prisustvovala/i su predstavnice/i ambasada, različitih institucija, međunarodnih organizacija te saborski zastupnici i zastupnice.

U periodu od 02. 09. do 08. 09. 2007. organizirale smo u suradnji s Centrom za reproduktivna prava **sastanke s predstavnicima Europske komisije u Bruxelles-u, Europskog parlamenta u Strasbourg-u, Vijeća Europe i UNESCO-a u Parizu**. Cilj sastanka je bio informirati ih od trenutnoj situaciji u Hrvatskoj vezanoj uz uvođenje seksualne edukacije te utvrditi kakve akcije su navedene institucije u mogućnosti poduzeti da spriječe uvođenje diskriminatornog programa u škole. Zastupnice i zastupnici Europskog parlamenta postavile/i su pitanje Europskoj komisiji o progresu HR na području rodne ravnopravnosti i donošenju politike vezane uz zdravstvenu / seksualnu edukaciju. Osim toga nekoliko parlamentarnih grupa je poslalo pisma predsjedniku, premijeru i ministru obrazovanja nastojeći zaustaviti eksperimentalno provođenje programa udruge GROZD.

CESI sudjelovao podnošenju Pritužbe protiv RH

Grupa organizacija za promociju i zaštitu ljudskih prava predala **prvu međunarodnu pritužbu protiv programa seksualne edukacije**. Interights, međunarodna organizacija sa konzultativnim statusom pri Vijeću Europe sa sjedištem u Londonu u suradnji sa Centrom za reproduktivna prava iz New Yorka i CESI podnio je **kolektivnu pritužbu** Europskom odboru za socijalna prava (ECSR- European Committee of Social Rights) protiv Republike Hrvatske radi podržavanja i pokušaja da uvede diskriminatoran i znanstveno netočan apstinencijski program seksualne edukacije na štetu drugih postojećih alternativa kao što su programi koji informiraju o kontracepciji. Ove organizacije iznose argumente koji govore u prilog tome da Republika Hrvatska ugrožava zdravlje i živote mladih ljudi kroz neprikladnu i pristranu seksualnu edukaciju, te time krši međunarodnu povelju ljudskih prava, Europsku socijalnu povelju. Održane je konferencija za medije, te su svi dnevni listovi, web portali i radio stanice prenijele vijest o tome.

Govorile smo i vodile radionice na teme uvođenja rodne perspektive u programe namijenjene mladima na različitim skupovima, konferencijama i okruglim stolovima uključujući i tribinu "Osnaživanje žena - unapređenje borbe protiv HIV/AIDS u Hrvatskoj", globalnoj konferenciji «Žene to mogu» u Beogradu gdje smo vodile radionicu o smjernicama rada s mladima na pitanjima rodne ravnopravnosti, a o rodnoj perspektivi u političkim strankama i Nacionalnom planu djelovanja za mlade razgovarale/i smo s mladim političarima/kama na tribini "Ne budi samo pijun, izađi na izbore".

6. Ne budi samo pijun – izađi na izbore

(projekt *Obje strane demokracije*)

Edukacija za demokraciju i ljudska prava provodi se kroskurikularno u hrvatskom obrazovnom sustavu i ne ispunjava u potpunosti svoju funkciju zbog preopterećenosti samih školskih programa te je potrebno dopunjavati je kroz dodatne neformalne oblike obrazovanja. Istraživanja pokazuju da je zadovoljstvo srednjoškolaca funkcioniranjem demokracije u RH izrazito slabo (preko 80% nezadovoljno je njenim funkcioniranjem), gotovo 45% ih misli da demokracija možda i nije najbolji oblik vladavine, a skoro 80% ih je malo ili uopće nije zainteresirano za politiku. Dijelom kao rezultat takvih stavova izrazito je mala politička participacija mladih (svega desetak posto mladih je aktivno u organizacijama ili udrugama koje se bave političkim problemima) te njihovo gotovo zanemarivo sudjelovanje u procesima odlučivanja (svega 2% u nacionalnom

parlamentu i 6,3% u tijelima lokalnih vlasti). Ako tome pridodamo naglašenu patrijarhalnost društva te značajnu podzastupljenost žena u političkom životu (22% žena u parlamentu i svega 11% žena u tijelima lokalne i područne samouprave), dolazimo do izrazite potrebe da se prilikom edukacije za demokraciju i ljudska prava posebno obrati pažnja na rodne aspekte demokracije i ljudskih prava te posebno potiče mlade žene na participaciju u demokratskom procesu.

U svrhu edukacije mladih za demokraciju i ljudska prava izdale smo edukativnu brošuru "**Obje strane demokracije**" te provele 4 tribine, 11 radionica i 10 predavanja u Zagrebu, Zaboku, Rijeci, Donjoj Stubici i Vinkovcima. Na radionicama i predavanjima sudjelovalo je 468 mladih. Mladi su radionice ocijenili kao vrlo dobre i odlične, jednako kao i rad trenerica. Mnogi/e bi željeli/e znati još više o ljudskim pravima i izborima, a neki su napisali: "*Jako mi se sviđa način na koji trenerica raspravlja s nama. Odličan rad i trud.*", "*Trebalo bi nam više sati i više predavanja o demokraciji. Bilo je jako zanimljivo i korisno. Bilo je i utješno to da netko cijeni i naše mišljenje*" i "*Ovakve radionice trebaju biti češće*".

Na tribinama je sudjelovalo 65 mladih. Tribina "Mlade i aktivne" održana je u Donjoj Stubici u okviru seminara "Mlade žene to mogu", a gošće su bile saborska zastupnica Marija Lugarić, vijećnica u skupštini grada Zagreba Margareta Mađerić i predsjednica Mreže mladih Hrvatske Emina Bužinkić. Održane su dvije tribine pod nazivom "Ne budi samo pijun – izađi na izbore". Jedna tribina se održala u Domu za učenike Maksimir, a gošća je bila Tajana Broz.

Druga zagrebačka tribina održala se u Kulturno-informativnom centru, a gosti tribine bili su mladi kandidati/inje političkih stranaka Marija Lugarić (SDP), Dario Hrebak (HSLHS), Ivan Tepeš (HSP), Ruža Golomejić (DC) i Mile Grubišić (HNS) dok je uvod dao dr.sc. Berto Šalaj koji je govorio o političkoj participaciji mladih.

Tribina "Život i prava rodnih i seksualnih manjina" održana je povodom Međunarodnog dana ljudskih prava u Rijeci u suradnji s udrugom Lori, a gošće su bile žene umjetnice, znanstvenice i aktivistkinje te je tribina popraćena koncertom LeZbora, Mime Simić i Helene Janečić.

Provedena je i kampanja za čiju provedbu su izrađeni letci i plakati čija je osnovna poruka da mladi mogu i moraju aktivno sudjelovati u političkim procesima. Slogan kampanje bio je "Ne budi samo pijun – izađi na izbore". U provedbi kampanje surađivale smo s udrugama mladih Mraz iz Zaboka, Hum iz Huma na Sutli, Zefra iz Pregrade, Mirovna grupa mladih Dunav iz Vukovara, Kulturni centar mladih iz Kutinu, Zora iz Čakovca.

7. Građanska koalicija STOP RIZICNOM SPOLNOM ODGOJU

građanska koalicija

CESI već niz godina radi na uvođenju rodno osjetljive znanstveno utemeljene seksualne edukacije u škole. Tako smo početkom siječnja povodom odluke Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa da se Eksperimentalni program zdravstvenog odgoja i obrazovanja udruge GROZD od iduće školske godine provodi u desetak škola sklopu razredne zajednice inicirale osnivanje Građanske koalicije STOP RIZICNOM SPOLNOM ODGOJU www.zamirnet.hr/storps i započele s medijskom kampanjom.

Koaliciju trenutno čini oko 170 nevladinih organizacija koje sa bave pitanjima djece i mladih, ljudskih prava te ženske i strukovne organizacije; forumi mladih SDP-a i HNS-a, Zeleni za Zagreb i 261 građanin i građanka RH.

Koalicija se zalaže za obustavljanje provođenja sadržaja vezanih za spolnost jer predložene module o spolnom odgoju udruge GROZD ocjenjuje neprihvatljivima stoga što promoviraju

stavove o ljudskoj spolnosti suprotne znanstvenim spoznajama, hrvatskom Ustavu i zakonima, interesima javnog zdravstva te međunarodnim ljudskim i dječjim pravima te politici rodne ravnopravnosti. Nadalje, se zalažemo za obustavljanje javne politike Vlade RH koja se tiče spolnog odgoja i obrazovanja jer je krajnje neuspješna i promašena - kako s obzirom na njezin rezultat, tako i na netransparentan i neučinkovit proces njezina oblikovanja te se zalažemo za kreiranje i provođenje javne politike utemeljene na principima dobrog upravljanja i koja će rezultirati programom zasnovanom na primjerenim kriterijima odgojno-obrazovnih programa seksualne edukacije/zdravstvenog odgoja. Aktivnosti koalicije uključuju konstantan rad s medijima, organiziranje tribina i okruglih stolova, senzibilizaciju javnosti te traženje podrške stručnjaka i institucija na nacionalnom i međunarodnom nivou za ciljeve Koalicije.

Koalicija je uputila dopis vodećim hrvatskim stručnjacima/kinjama za javno zdravstvo, sociologiju, psihologiju, pedagogiju, ljudska prava, prava djece i rodnu ravnopravnost, s molbom da iz područja vlastite ekspertize daju mišljenje o GROZD-ovom programu, i o aktualnoj politici Vlade RH o seksualnim i reproduktivnom zdravlju i pravima mladih. Neki odgovori su objavljeni na web stranici koalicije.

Održani su sastanci i tražena **mišljenja predstavnika/ca različitih institucija**. Pravobraniteljica za djecu i pravobraniteljica za ravnopravnost spolova dale su mišljenja na predložene eksperimentalne programe zdravstvenog odgoja i obrazovanja udruge GROZD i Foruma za slobodu odgoja. Koalicija je reagirala priopćenjem za javnost.

Odbor za obitelj, mladež i šport i Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora sazvali su 13. veljače 2007. godine okrugli stol na temu "Zdravstveni odgoj i obrazovanje u školama". Na okruglom stolu se raspravljalo o kriterijima koje bi trebali zadovoljiti takvi programi te o akterima u procesu donošenja odluke o eksperimentalnom uvođenju trenutno predložena dva programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja.

Održan **Tjedan o spolnom odgoju**, a cilj je bio upoznati mlade sa spornim elementima GROZD-ovog programa te dati mladima priliku da kažu svoje mišljenje o tome kakav spolni odgoj žele. U suradnji sa školama i udrugama održano je 14 događanja u 12 gradova u kojima je sudjelovalo oko 600 mladih. Lokalni mediji su popratili događaj.

Na konferenciji za tisak Koalicija je predstavila rezultate ankete o željama i interesima mladih vezanih uz program spolnog odgoja. Rezultati ankete na **570** mladih (15-21 god.) iz Požege, Pule, Rijeke, Zagreba, Dubrovnika, Splita, Čakovca, Kutine i Ivanca pokazuju da njih **93 % smatra da je potrebno uvesti spolni odgoj u škole kroz kojeg bi željeli naučiti o:**

- zaštiti od neželjene trudnoće i spolno prenosivih infekcija (91,2%)
- seksualnom zdravlju i pravima (84,2%)
- prvom seksualnom odnosu (82,6%)
- prevenciji seksualnog nasilja (77,7%)
- seksualnoj orijentaciji i identitetu (66,5%)
- odnosima između spolova/rodova (64,7%)
- vještinama komunikacije u vezama (64,7%)
- predrasudama i stereotipima prema ženama i muškarcima (63,7%)

Koalicija je uputila dopis vodećim međunarodnim stručnjacima/stručnjakinjama i organizacijama. Dobili/e smo pismo podrške potpisano od strane velikog broja značajnih međunarodnih organizacija.

Između ostalog dobili/e smo podršku **Odbora radne grupe Evropskog Parlamenta za reproduktivno zdravlje, HIV/AIDS i razvoj** koje je na naš zahtjev uputio pismo Stjepanu Mesiću, Ivi Sanaderu i Draganu Primorcu u kojem izražava zabrinutost mogućom provedbom modula o ljudskoj spolnosti, a koji je predložen u sklopu programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja udruge GROZD. U pismu se ističe kako provedba ovog programa može predstavljati korak nazad u procesu pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj Uniji.

Slični argumenti i zahtjevi izneseni su i u otvorenom pismu koje potpisuje **96 zabrinutih organizacija iz 52 zemlje**, sa 4 kontinenta. Organizacije stručne u područjima ljudskih prava i javnog zdravstva smatraju da je modul o ljudskoj spolnosti predložen u programu udruge GROZD utemeljen na negativnom stavu prema seksualnosti i iskrivljenim informacijama o kontracepciji i spolno prenosivim infekcijama, te da promovira predrasude o spolu/rodu, seksualnoj orijentaciji, braku, obitelji i trudnoći.

Ministarstvo je ipak odlučilo otkupiti programe, a Građanska Koalicija STOP RIZIČNOM SPOLNOM ODGOJU je tijekom listopada i studenog uputila nekoliko otvorenih pisama Ministru Draganu Primorcu povodom otkupa programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja. Pisma su objavljena u nekoliko dnevnih listova i na web portalima. CESI je s odlukom Ministarstva upoznao međunarodnu javnost.

MREŽE I SURADNJA

CESI je bila članica **Ženske mreže Hrvatske** do kraja listopada 2007. godine i do tada aktivno uključena u različite aktivnosti, od sudjelovanja na regionalnim sastancima i skupštinama, do uključivanja u akcije i kampanje na nacionalnom i regionalnom nivou.

Na inicijativu Izvršnog tima CESI, a odlukom Upravnog odbora istupamo iz Ženske mreže Hrvatske zbog neslaganja s procedurama i procesom donošenja odluka.

ASTRA Network je regionalna mreža koja želi senzibilizirati javnost i osigurati da pitanje reproduktivnih i seksualnih prava i zdravlja žena u centralnoj i istočnoj Europi dobije odgovarajuću pažnju i bude prepoznato kao jedan od prioriteta na međunarodnom i regionalnom planu.

CESI u suradnji s ASTRA grupom mladih je započela u Zagrebu **regionalnu kampanju pod nazivom YES -Youth Educated Sexually** koja će se provoditi na području Centralne i Istočne Evrope i zemalja Balkana. Kampanjom se želi podići svijest među mladima o važnosti seksualne edukacije kao temelja za ostvarivanje i poštivanje seksualnog zdravlja i prava mladih. Republika Hrvatska je odabrana kao mjesto pokretanja kampanje upravo radi situacije oko uvođenja zdravstvenog odgoja odnosno prijedloga GROZD-ovog programa koji zagovara apstinenciju narušavajući time seksualna i reproduktivna prava i zdravlje mladih.

U Zagrebu je u lipnju bila organizirana prezentacija kampanje u Europskom domu, i održan je ulični događaj u centru Zagreba gdje su volonterke i volonteri ASTRA grupe mladih iz Armenije, Cipra, Makedonije, Poljske, Rusije., Croomsic-a, HUHIV-a i CESI dijelile/i promotivne materijale zajedno s kondomima. Članovi i članice Cirkuskog informacijskog centra su animirali prisutne žongliranjem i svirkom na digiredoo-u. Potpisivana je peticija za uvođenje sveobuhvatne seksualne edukacije, a potpisi prikupljeni u različitim državama CEE su dostavljeni Europskom parlamentu.

Rezultati kampanje YES -Youth Educated Sexually koju su CESI u suradnji s ASTRA grupom mladih započele u Zagrebu, a kojom se želi podići svijest među mladima o važnosti seksualne edukacije kao temelja za ostvarivanje i poštivanje seksualnog zdravlja i prava mladih predstavljena je na konferenciji u Varšavi. Tada je predstavljen rad i uspjesi CESI i Koalicije STOP RIZIČNOM SPOLNOM ODGOJU.

WGNRR - The Women's Global Network for Reproductive Rights je međunarodna mreža koju čine grupe i osobe koje se zalažu za priznavanje i zaštitu reproduktivnih prava žena. Mreža je osnovana 1978. i ima 853 članice iz 157 zemalja sa svih kontinenata.

Mreža za suradnju u obrazovanju jugoistočne Europe (*South East European Educational Cooperation Network*) je projekt u okviru Pakta o stabilnosti, a cilj je uspostavljanje baze podataka koja će omogućiti protok informacija o razvoju obrazovanja i obrazovnih sistema u jugoistočnoj Europi.

The Network of East – West Women je mreža osnovana 1991. godine i ima poseban konsultativni status u Ekonomskom i Socijalnom vijeću UN-a. CESI je član od 2002. godine. NEWW koordinira istraživanja i javno zagovaranje koje podržava ravnopravnost žena i njihovo potpuno sudjelovanje u svim područjima javnog i privatnog života.

ENAWA je mreža 30 organizacija koja promovira ideju Pekinškog plana akcije, osigurava feminističku analizu različitih medija i razmjenu informacija među ženama, a aktivnostima pokriva razna područja kao što su edukacija, zdravlje i održivi razvoj.

Mreža žena balkanskih zemalja za demokratizaciju i prevenciju konflikata namjerava raditi na osnaživanju žena i njihovih organizacija da preuzmu aktivnu ulogu u promoviranju demokracije, ljudskih prava i mira kroz suradnju, zajedničke akcije, razmjenu iskustava i informacija.

Partnerske organizacije na različitim projektima bile su: Katedra za europsko javno pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Zadru, Odjel za sociologiju, Universtiy of Liverpool, OMG - Otvorena medijska grupacija, Autonomni ženski centar, Beograd, Medika, Zenica, CARE International NWB, Norveška narodna pomoć, Agencija za odgoj i obrazovanje.

ORGANIZACIJSKI RAZVOJ I RAZVOJ LJUDSKIH POTENCIJALA

CESI je tijekom 2007. godine nastavio provoditi plan treninga i razvoja organizacije. Tako smo u svibnju održale strateško planiranja za period od 2008. do 2010. godine. Planiranje je u hotelu Jezerčica facilitirala konzultantica Nataša Škrbić. Bavile smo se i našim postignućima u proteklom razdoblju. Što se tiče ključnih organizacijskih postignuća ona su vezana uz stvaranje i održavanje organizacijske klime koja omogućava razvoj i zadržavanje kvalitetnih ljudskih resursa, CESI je jedna od rijetkih organizacija u Hrvatskoj koja ima stabilan tim stručnjakinja/stručnjaka i aktivistkinja/aktivista koje/i predano rade u smjeru postizanja vizije organizacije koristeći različite i inovativne metode rada. Zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu rada i vođenja ženske organizacije članice CESI-ja su prepoznale važnost kontinuiranog rada na organizacijskom razvoju i unapređenju kvalitete rada i pruženih usluga te razvoju ljudskih resursa. Tako CESI ima definirane unutrašnje procedure, jasnu i efikasnu strukturu organizacije, a važan segment razvojne politike predstavlja jasna i nenasilna komunikacija te stvaranje atmosfere koja će poticati kontinuirano učenje, profesionalni i osobni razvoj.

Vizija

Republika Hrvatska je demokratsko, socijalno pravedno društvo u kojem sve osobe uživaju jednaka prava i imaju jednake mogućnosti za ostvarivanje svojih potencijala te ravnopravno sudjeluju u svim aspektima društvenog, političkog, kulturnog i ekonomskog života.

CESI je društveno prepoznat centar izvrsnosti, izvor znanja i vještina koji potiče usavršavanje, razvoj i osnaživanje svih društvenih aktera za pravedno društvo.

Misija

CESI je feministička organizacija koja se zalaže za unapređenje društvenog položaja žena i ostvarenje spolne i rodne ravnopravnosti te za puno provođenje svih zakona i međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava. Razvoj civilnog društva smatramo važnim preduvjetom razvoja demokratskog društva.

Vrijednosti i principi djelovanja

CESI svoje djelovanje zasniva na radu za opće dobro, a u skladu sa vrijednostima feminizma, nenasilja, ravnopravnosti, tolerancije, uvažavanja različitosti, solidarnosti te jednakih mogućnosti.

Društvene promjene koje vode ka pravednijem i odgovornijem društvu te socijalna osjetljivost važne su odrednice za koje se zalažemo u svom djelovanju. Znanje, fleksibilnost i spremnost na suradnju te stalno promišljanje teorije i prakse osobine su koje njegujemo kao pojedinke/ci i kao članovi/ice tima.

Razvijat ćemo vještine vođenja te osiguravati učešće i doprinos svake osobe kao i vlastitih iskustava u radu. Sukobima u grupi pristupati ćemo kao mogućnostima za nova iskustva koja potiču naš osobni i grupni rast i razvoj.

CESI je tijekom 2006. godine započeo s provođenjem procesa razvoja ljudskih resursa. Krajem 2006. i početkom 2007. godine organizirane su radionice i konzultacije te je započet proces definiranja odgovornosti i praćenja radne uspješnosti zaposlenih osoba uz vanjsku konzultantsku pomoć Jasne Belamarić. Način praćenja radne uspješnosti uključuje dva glavna smjera: razvoj kompetencija ili postavljanje ciljeva - unaprijed planirani željeni ishod rada svake zaposlene. CESI su odlučile slijediti nove trendove i izabrale raditi na razvoju osobnih ciljeva. Postignut je konsenzus oko toga što su nam ciljevi, način davanja „feedbacka“ te na koji ćemo način nastaviti rad u 2007. Prva revizija ciljeva je napravljena sredinom godine, dok je radionica godišnje revizije ciljeva napravljena u studenom 2007. godine. Na radionici se pokazalo da kriteriji uspješnosti, odnosno kriteriji "dobro obavljenog posla", kako su ranije postavljeni odgovaraju aktivnostima i načinu rada u CESI te da nisu potrebne značajnije promjene.

Redovito smo održavale naše internetske stranice www.cesi.hr te ih nadopunjavale vijestima o našim aktivnosti, ali i aktualnim ženskim pitanjima.

Osim toga aktivno smo sudjelovale na različitim seminarima, skupovima, konferencijama, akcijama koje su organizirane u Hrvatskoj i inozemstvu.

Radionice/ Seminari:

- **ožujak**, radionica/konzultacije na temu "Monitoring & evaluacija" koje je za članice CESI vodio Aleš Inkret, CARE International
- **travanj**, radionica Banja Luka "Engaging Men&Boys in Reducing Gender-Based Violence" – Gary Barker; u sklopu projekta prevencije Rodno uvjetovanog nasilja
- **svibanj**, sudjelovanje na seminaru: Building and Managing EU Partnership
- **lipanj**, sudjelovanje na edukaciji: Mediji, PR kampanje – u organizaciji Mediacentra, Sarajevo
- **studeni**, sudjelovanje na seminaru "Upravljanje projektnim ciklusom" - multimedijalna dvorana MVPEI

Predavanja/Promocije:

- **ožujak**, sudjelovanje na dodjeli novinarske nagrade ŽMH
- **travanj**, sudjelovanje na promociji istraživanja "Rodna prizma seksualnih prava mladih" u organizaciji Ženske sobe
- **prosinač**, promocija publikacije/istraživanja "EU+?-". Europski dom u organizaciji B.a.B.e. i Odsjek za sociologiju FFZG

Skupovi/ Konferencije/ Tribine/ Događanja/ Okrugli stolovi:

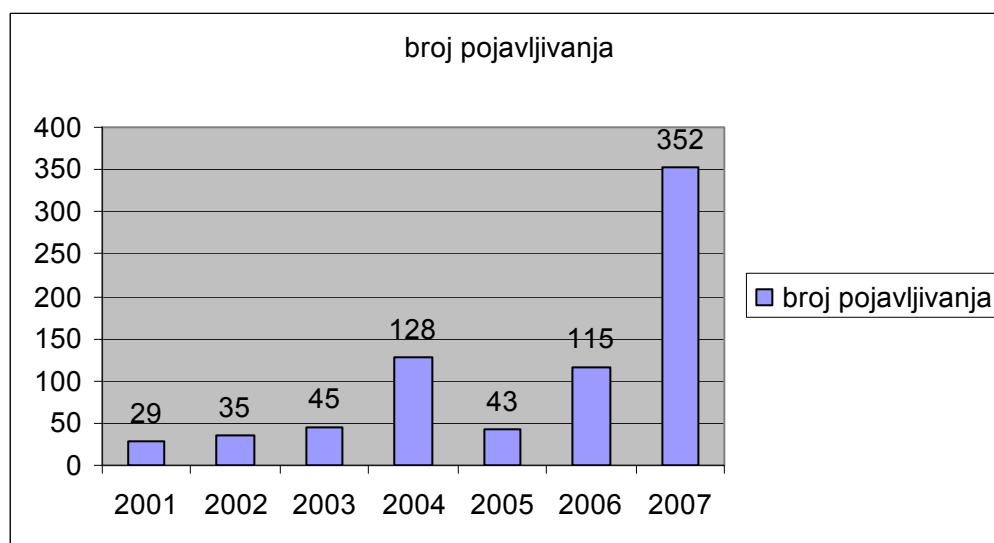
- **siječanj**, Sudjelovanje na konferenciji u okviru održavanja manifestacije Dani udruga 2007,
- **siječanj**, UNDP , sudjelovanje na predstavljanju Human Development Reporta na temu " Unplugged: Faces of Social Exclusion in Croatia"
- **veljača**, Documenta – konferencija za tisak u povodu predstavljanja nalaza I mišljenja o suđenjima za ratne zločine u 2006.god.
- **veljača** Okrugli stol o zdravstvenom odgoju – saborski odbori za ravnopravnost spolova i mlade
- **ožujak**, press konferencija u organizaciji ŽMH + SSSH
- **ožujak**, EC, sastanak sa Vladimirom Špidlom, povjerenikom Europske komisije zaduženim za zapošljavanje, socijalna pitanja I jednake mogućnosti
- **ožujak**, šetnja Zagrebom u sklopu projekta "Ženski vodič kroz Zagreb", u organizaciji B.a.B.e. i URS
- **ožujak**, Prosvjedna povorka ŽMH
- **ožujak**, tribina "Rodna ravnopravnost-naša ključna politika" u organizaciji Foruma žena SDP
- **ožujak**, svečana skupština CMS povodom 10 godina rada
- **svibanj**, sudjelovanje na Međunarodnoj konferenciji o ravnopravnosti spolova (URS)
- **lipanj**, sudjelovanje na konferenciji "Civilno društvo u Hrvatskoj: Radovi u tijeku" u organizaciji AED
- **lipanj**, sudjelovanje na prezentaciji Programa izobrazbe policijskih službenika za suzbijanje zločina iz mržnje – u organizaciji OESS-a, MUP-a i Ureda za ljudska prava
- **lipanj**, sudjelovanje na tribini: Civilno društvo u EU i Hrvatskoj: Izgradnja zajedničke europske budućnosti
- **lipanj**, sudjelovanje na manifestaciji "Tjedan udruga" u organizaciji Grada Zagreba
- **lipanj**, sudjelovanje na konferenciji "Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u obitelji", Autonomni ženski centar, Beograd
- **srpanj**, EC, Predstavljanje projekta CARDS 2004 i radionica o implemetaciji
- **srpanj**, sudjelovanje na tribini " Manjinski izbori i rad Vijeća nacionalnih manjina " u organizaciji GONG-a
- **kolovoz**, sudjelovanje na promociji CARE-ovog filma "Cijena života", Zagreb
- **rujan**, sudjelovanje na radionici :Workshop International " Skills building in the communications area", BaBe, Dubrovnik
- **rujan**, "Seksualno nasilje-prepoznajmo, spriječimo" u organizaciji Povjerenstva za ravnopravnost spolova-Zagreb
- **rujan**, sudjelovanje na predstavljanju Antidiskriminacijskog zakona, Novinarski dom,
- **rujan**, sudjelovanje na konferenciji "Alter-Nato-R, platforma za izgradnju mira kao alternativa priključenju RH NATO savezu" Novinarski dom
- **rujan**, sudjelovanje na sastanku Koordinacije povjerenstava za ravnopravnost spolova
- **rujan**, sudjelovanje na Skupštini ŽMH u Daruvaru
- **listopad**, sudjelovanje na okruglom stolu na temu "Žene u znanosti-žene u businessu" u Palači Dverce
- **listopad**, izlaganje na tribini "Različiti pa kaj!", u organizaciji Pučkog učilišta Velika Gorica
- **listopad**, Simpozij "Biblija i ravnopravnost spolova: saznanja i iskustva", Evandeoski teološki fakultet, Osijek-izlaganje " Rad CESI na promicanju ravnopravnosti spolova" i prikazivanje filma " To je nekako ravnopravno",
- **prosinač**, sudjelovanje na okruglom stolu, "Prevenzijski programi za mlade" u organizaciji Ženske sobe, predstavljanje CESI preventzijskog programa
- **prosinač**, Fakultet političkih znanosti : Okrugli stol o programima građanskog obrazovanja u NVO-ima, u organizaciji HPD i Zaklade za razvoj civilnog društva.
- **prosinač**, Okrugli stol "Nevidljive žrtve seksualnog nasilja" u organizaciji Ženske sobe, Tribine grada Zagreba

MEDIJI

Pratile smo web/elektroničke medije, dnevni tisak, televiziju, radio, tjednike, mjesečnike (uključujući i lokalna izdanja te lokalne televizijske i radio postaje). Izvještaj je koncipiran na temelju članaka koje posjedujemo u svojoj arhivi te internom sistemu praćenja pojavljivanja u medijima (kalendar aktivnosti).

Prema našim podacima, u odnosu na 2006. godinu frekventnost pojavljivanja u medijima 2007. se povećala za 326%.

To povećanje možemo objasniti kontinuiranom suradnjom sa novinarima i novinarkama, te prepoznatljivosti CESI kao referentnog mjesta za teme rodno uvjetovanog nasilja, seksualnih i reproduktivnih prava, sudjelovanja žena u izborima te promicanja jednakih mogućnosti na tržištu rada.

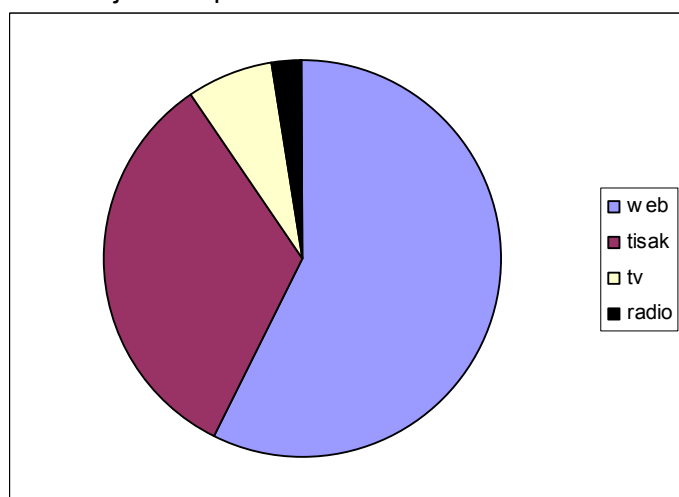

Najviše pojavljivanja (190) zabilježeno je na internetskim portalima, zatim slijede tiskani mediji (103), televizija (32) i radio postaje (27).

Unapređenjem rada na CESI webu, otvorio se značajan prostor za suradnju sa internetskim portalima, koji su u mogućnosti slobodno preuzimati sadržaje sa CESI web-a te na taj način informirati svoje korisnike/ce.

Od internetskih portala najveći broj pojavljivanja je zabilježen na portalima koji se bave praćenjem rada civilnog društva: www.h-alter.org i www.zamirzine.net.

Navedeni portali, osim što su redovno objavljivali informacije o CESI projektima, također su bili ažurni glede ad-hoc akcija i reagiranja (potaknutih od strane CESI) vezano uz direktna kršenja ženskih ljudskih prava.

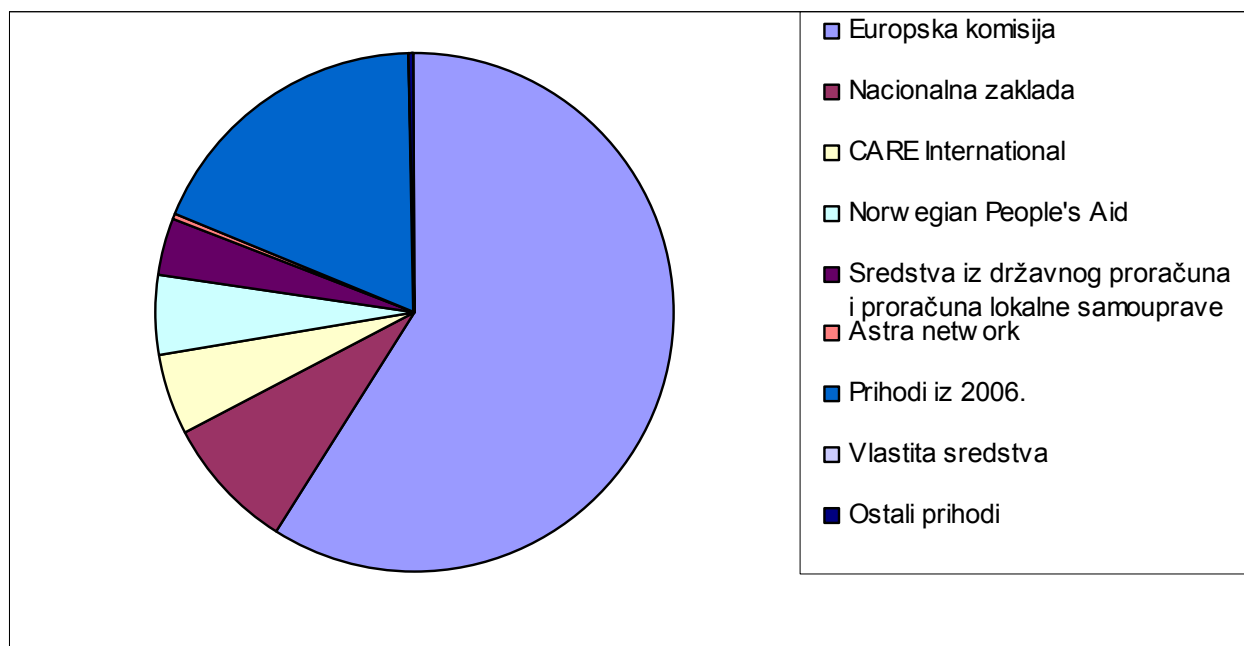
FINANCIJSKI IZVJEŠTAJ

Donatori: Europska komisija, Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, CARE International NWB, Norwegian people's Aid, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ured Vlade RH za ravnopravnost spolova, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Grad Zagreb, Grad Velika Gorica, ASTRA Network.

CESI – FINANCIJSKI IZVJEŠTAJ ZA 2007. GODINU

Ukupni prihod u 2007. godini je 3.902.261,00 kn, ukupni rashod je 3.130.494,00 kn, te višak prihoda iznosi 789.767,00 kn i koristit će se u 2008. za troškove tekućeg razdoblja. Bilanca na 31.12.2007. godine iznosi 1.061.138,24 kn.

PRIHODI	HRK	EURO
1. Europska komisija	2.307.404,00	314.531,00
2. Nacionalna zaklada	325.000,00	44.302,00
3. CARE International NWB	202.775,00	27.641,00
4. Norwegian People's Aid	194.458,00	26.507,00
5. Sredstva iz državnog proračuna i proračuna lokalne samouprave	137.966,00	18.807,00
6. Astra Network	9.160,00	1.249,00
7. Prihodi iz 2006.	727.685,00	99.193,00
8. Vlastita sredstva	4.500,00	613,00
9. Ostali prihodi	11.313,00	1.542,00
UKUPNI PRIHODI	3.920.261,00	534.385,00
VOLONTERSKI RAD	11.280,00	1536,00

RASHODI	HRK	EURO
1. PROGRAMSKI		
Programsko osoblje	689.573,00	93.998,00
Edukacijske aktivnosti	572.060,00	77.980,00
Putni troškovi	70.120,00	9.558,00
Izdavaštvo	233.891,00	31.883,00
Kampanja	905.730,00	123.463,00
Istraživanja	130.800,00	17.830,00
WEB i promocija	45.022,00	6.137,00
Evaluacija	12.620,00	1.720,00
UKUPNO	2.658.816,00	362.122,00
2. INDIRECTNI		
Administrativno osoblje	202.531,00	27.608,00
Najamnina i režije	13.028,00	1.776,00
Komunikacijski troškovi	16.226,00	2.212,00
Administrativni troškovi	62.420,00	8.509,00
Troškovi opreme i održavanja	92.730,00	12.640,00
Financijske revizije	36.520,00	4.978,00
Osiguranje prostora i opreme	2.485,00	339,00
Ostali troškovi	6.720,00	916,00
UKUPNO	432.660,00	58.905,00
3. ORGANIZACIJSKI RAZVOJ	37.720,00	5.142,00
UKUPNI RASHODI	3.130.196,00	426.162,00

